

Leon VERTga

Bu kitobchani katta yoshdagi odamga bag‘ishlaganim uchun bolalardan kechirim so‘rayman. O‘zimni oqlash uchun shuni aytishim mumkinki, bu katta yoshdagi odam mening eng yaxshi do‘stim bo‘ladi. Buning ustiga, u dunyodagi hamma narsani, hatto bolalarga atab chiqarilgan kitobchalarni ham tushunadi. Va, nihoyat, u Fransiyada yashaydi, u yerda hozir hammayoq sovuq, ocharchilik, do‘stim esa taskin-tasalliga benihoya muhtoj. Agar bularning barchasi ham meni oqlayolmasa, u holda kitobchamni bir paytlar mana shu katta yoshdagi do‘stimning o‘rnida bo‘lgan kichkina bolakayga bag‘ishlayman. Axir kattalarning hammasi ham avval-boshda yosh bola bo‘lganlar, faqat buni ularning ozginasigina biladi, xolos. Shunday qilib, mana, men bag‘ishlovga tuzatish kiritaman:

Leon VERTga — bir paytlar yosh bola bo‘lgan do‘stimga bag‘ishlanadi.

Rasmlarni muallif chizgan

I

Olti yashar paytimda, osuda o‘rmonlar haqida hikoya qiluvchi «Bo‘lgan voqealar» degan kitobda g‘alati bir suratga ko‘zim tushib qoldi. Suratda bahaybat bo‘g‘ma ilonning bir yirtqich hayvonni tiriklay yuta-yotgani aks ettirilgan edi. Mana o‘sha surat:

Surat tagiga shunday deb yozilgan edi: «Ilon o‘ljasini chaynab o‘tirmay but-butunisicha yutib yuboradi. Shundan keyin u joyidan qimirlayolmay qoladi va to o‘ljasini hazm qilib bo‘lgunicha surunkasiga yarim yil dong qotib uxlaydi».

Men junglidagi sarguzashtlarga to‘la hayot haqida uzoq xayol surdim, so‘ng rangli qalam bilan umrimda birinchi marta rasm chizdim. Bu mening 1-raqamli rasmim edi. Mana, men chizgan narsa:

Ijodim namunasini kattalarga ko‘rsatib, qo‘rqinchli emasmi, deb so‘radim.

— Shlyapaning nimasi qo‘rqinchli ekan? — deb e‘tiroz bildirishdi menga.

Ammo rasmdagi narsa sirayam shlyapa emas edi. Bu — filni tiriklay yutib yuborgan bo‘g‘ma ilon edi.

O'shanda, kattalarga tushunarli bo'lsin, deb ilonning ichki ko'rinishini ham chizdim. Axir, kattalarga hamma narsani doim tushuntirib borish kerak-da. Bu mening 2-raqamli rasmim edi.

Kattalar menga ilonlarning ichki-yu tashqi ko'rinishini chizish o'rniga jug'rofiya, tarix, arifmetika va husnixatni ko'proq o'rganishni maslahat berishdi. Ana shundan keyin, olti yashar paytimda rassomlikning porloq istiqbolidan voz kechishga majbur bo'ldim. 1- va 2-raqamli rasmlarim muvaffaqiyatsizlikka uchragach, o'zimga nisbatan ishonchimni yo'qotdim. Kattalar hech qachon o'zlaricha biron narsani tushuna olmaydilar, ularga hadeb hijjalab tushuntirib beraverish esa oxir-oqibat bolalarning ham joniga tegib ketadi.

Shunday qilib, boshqa kasb tanlashimga to'g'ri keldi-yu, uchuvchilikni o'rganib oldim. Osmoni falak bo'ylab qariyb butun dunyoni kezib chiqdim. Ochig'ini aytish kerak, jug'rofiya menga juda qo'l keldi. Bir qarashdayoq Xitoyni Arizona viloyatidan ajrata oladigan bo'ldim. Kechasi samoda adashib ketsang, bu benihoya asqotadi-da.

Umrim davomida turli-tuman jiddiy odamlarni uchratdim. Kattalar orasida uzoq vaqt yashadim. Ularni yaqindan ko'rdim, bildim. Va bundan, tan olishim kerakki, ular haqidagi fikrim yaxshi tomonga o'zgarmadi.

Kattalar orasida boshqalardan ko'ra aqlli va faro-

satliroq biror kishini uchratganimda unga 1-raqamli rasmimni ko'rsatardim — men uni asrab qo'yg'an edim, doim yonimda olib yurardim. Bu odam chindan ham biror nimani tushunadimi-yo'qmi, sinab ko'rmoqchi bo'lardim. Ularning barchasi rasmga qarab turib: «Shlyapa-ku, bu», derdi. Shundan keyin men ularga na bo'g'ma ilonlar, na junglilar, na yulduzlar haqida og'iz ochardim. Ularning tushunchalariga moslashardim-da, brij va golf o'yinlari haqida, siyosat va bo'yinbog'lar haqida gap boshlardim. Shunda kattalar menday bama'ni odam bilan tanishganlaridan behad mamnun bo'lar edilar.

II

Men shu tariqa yolg'izlikda yashardim, dilimni anglyadigan biror hamdardim yo'q edi... Olti yil muqaddam samolyotimning motori buzilib, Sahroi Kabirga qo'nishga majbur bo'ldim. Yonimda na mexanik, na bironta hamroh bor edi. Qanchalik qiyin bo'lmasin, samolyotni amallab bir o'zim tuzatishga ahd qildim. Yo motorni tuzataman, yo halok bo'laman. Bir haftaga bazo'r yetadigan suv qolgan.

Shunday qilib, birinchi kechani huvillab yotgan sahroda, qum ustiga uzala tushib o'tkazdim. Minglab chaqirim narida ham tirik jon asari sezilmasdi. Kemasi halokatga uchrab, bepoyon okeanda sol uzra suzib borayotgan odam ham menchalik yolg'iz bo'lmagandir. Shu bois tong-saharda meni kimningdir ingichka ovozi uyg'otib yuborganda naqadar hayratga tushganimni tasavvur ham qilolmasangiz kerak.

— Iltimos... menga qo'zichoq chizib ber! — degan qo'ng'iroqdek tovush yangradi yonginamda.

— A?..

— Menga qo'zichoq chizib ber...

Tepamdan go‘yo yashin urgandek, sapchib o‘r-
nimdan turdim. Apil-tapil ko‘zlarimni ishqalab, at-
rofga alangladim. Qarasam – ro‘paramda allaqanday
g‘aroyib bir bolakay menga jiddiy tikilib turibdi. Mana,
uning eng yaxshi surati, men uni keyin chizishga mu-
vaffaq bo‘ldim:

Albatta, bu rasmda u aslidagidek yaxshi chiqmagan.
Nachora, bunga men aybdor emasman. Olti yashar
paytimda kattalar, sendan rassom chiqmaydi, deb rosa
miyanga quyishgani uchun men bo‘g‘ma ilonlarning
ichki va tashqi ko‘rinishidan boshqa narsani chizishni
o‘rgana olmadim.

Shunday qilib desangiz, ko‘zlarimni katta-katta
ochgancha bu g‘aroyib bolakayga qarab turardim.
Odamzot makonidan minglab chaqirim olisdagi
yaydoq biyobonda ekanim yodingizdan chiqmagandir.
Shunisi g‘alatiki, bu bolaning aft-angoriga qarab,
adashib qolgan yoki nihoyatda horib-charchagan,
qo‘rquvdan yuragi yorilib, ochlik va tashnalikdan o‘lar
holga yetgan, deb bo‘lmasdi. Kimsasiz sahroda, inson
qadami tegmagan cho‘l-u biyobonda daf‘atan paydo
bo‘lib qolgan bu bolaning ko‘rinishidan bunday

fikrlarni xayolga ham keltirish mumkin emasdi. Nihoyat, menga yana til ato bo‘lib, asta so‘radim:

– Lekin... sen bu yerda nima qilib yuribsan?

U tag‘in ohistalik bilan va g‘oyat jiddiy ohangda:

– Iltimos... qo‘zichoq chizib ber... – dedi.

Bularning barchasi shu qadar sirli, anglab bo‘lmas bir tarzda ro‘y berayotgan ediki, rad qilishga jur‘atim yetmadi. Jazirama sahro qo‘ynida, hayotim qil ustida turgan bir pallada qanchalik bema‘ni ko‘rinmasin, cho‘ntagimdan qog‘oz-qalam oldim-u, lekin shu zahoti o‘zimning asosan jug‘rofiya, tarix, arifmetika va husnixatni o‘rganganim lop etib esimga tushdi-da, bolakayga qarab (hatto biroz achchiqlanib) rasm chizishni bilmasligimni aytdim. Bu gapimga u:

– Bari bir qo‘zichoq chizib ber, – deb javob qildi.

Men umrimda qo‘zichoq rasmini chizib ko‘rmaganim uchun, o‘zim bilgan o‘sha eski ikkita suratdan birini – bo‘g‘ma ilonning tashqi ko‘rinishini chizib ko‘rsatdim.

Ammo bolakay rasmni ko‘rib:

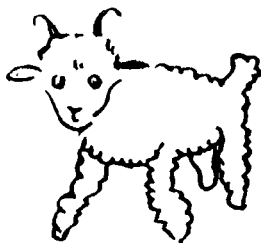
– Yo‘q, yo‘q! Menga ilon ham, fil ham kerak emas! Ilon haddan tashqari xavfli, fil esa haddan tashqari katta. Mening uyimdagi narsalarning hammasi kichkina. Menga qo‘zichoq kerak, qo‘zichoq chizib ber, – deb xitob qilganida nihoyatda hayron qoldim-da, shu rasmni chizib berdim.

U rasmni sinchiklab koʻzdan kechirgach:

— Yoʻq, bu qoʻzichoq judayam oriq-ku, — dedi. — Boshqasini chizib ber.

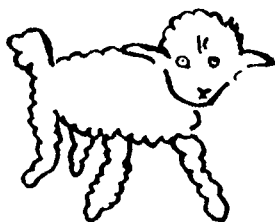
Men boshqa qoʻzichoq rasmini chizdim.

Yangi doʻstim xushfeʼllik bilan muloyim jilmayib qoʻydi.

— Bu qoʻzichoq emas-ku, — dedi u. — Oʻzing ham koʻrib turibsan-a, qoʻchqor-ku. Ana, shoxiyam bor...

Men qoʻzichoqni tagʻin boshqatdan chizdim. Biroq bu rasm ham unga maʼqul boʻlmadi:

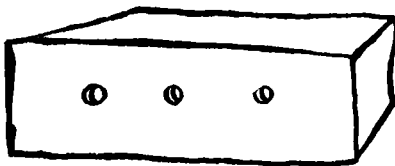

— E, bu oʻlguday qari-ku. Menga uzoq yashaydigan qoʻzichoq kerak.

Endi sabr-toqatim tugadi. Axir, tezroq motorni tuzatish kerak edi-da! Shuning uchun apil-tapil mana shu narsani chizib tashladim.

Keyin bolaga qarab:

— Mana senga quticha. Qoʻzichogʻing shuning ichida yotibdi, — dedim.

Shunda meni butkul lol qoldirib, bu talabchan hakam gul-gul yashnab ketdi:

– Menga xuddi shunaqasi kerak edi-da! U ko‘p o‘t yermikan, nima deysan-a?

– Nima edi?

– Axir mening uyimda unchalik serobgarchilik emas-da.

– Unga ko‘p narsa kerak emas. Men senga judayam kichkina bir qo‘zichoq beraman.

– U judayam kichkina emas... – dedi u boshini egib, rasmga termilarkan. – Qara! U uxlab qoldi...

Men Kichkina shahzoda bilan shu tariqa tanishdim.

III

Uning qayerdan paydo bo‘lganini hadeganda bilib ololmadim. Kichkina shahzoda meni savollarga ko‘-mib tashlar, ammo o‘zidan biror nimani so‘rasam, eshitmaganga olar edi. Faqat, anchadan keyin, gap orasida tasodifan aytib qolgan ba’zi so‘zlaridan uning sirli tashrifi birmuncha oydinlashdi. Masalan, samolyotimni birinchi marta ko‘rganida (samolyot rasmini chizib o‘tirmayman, negaki, buni bari bir ep-layolmayman), u shunday deb so‘radi:

– Bu qanaqa narsa?

– Bu narsa emas, samolyot. Mening samolyotim, u uchadi.

Keyin unga osmoni falakda uchish qo‘limdan kelishini faxrlanib aytdim. Shunda u:

– E, shoshma! Sen hali osmondan qulab tushdingmi? – deya xitob qilib qoldi.

– Ha, – dedim kamtarlik bilan.

– Ana xolos! Qiziq-ku!..

Kichkina shahzoda shunday deb qo‘ng‘iroqdek tovush bilan kulib yubordi. Buni ko‘rib picha achchig‘im chiqdi: axir men, boshimga kulfat tushganda, odamlar bunga jiddiy munosabatda bo‘lishlarini yoqtiraman-da. Birozdan keyin u:

– Demak, sen ham osmondan tushib kelibsan-da, – dedi. – Xo‘sh, qaysi sayyoradan kelding?

«E, bu kimsasiz sahroda to‘satdan qayerdan paydo bo‘lib qoldi, desam, gap buyoqda ekan-da!», deb o‘yladim o‘zimcha va dabdurustdan:

– Bundan chiqdiki, sen bu yerga boshqa sayyoradan tushib kelibsan-da? – deb so‘radim.

Biroq u savolimga javob bermadi. Samolyotimni ko‘zdan kechirarkan, asta bosh chayqadi:

– He, buning bilan uzoqdan uchib kelolmaysan, ko‘rinib turibdi...

So‘ng nima haqdadir xiyla o‘ylanib qoldi. Keyin cho‘ntagidan men chizib bergan boyagi qo‘zichoqni olib, uni go‘yo qimmatbaho xazinadek tomosha qilishga kirishdi.

«Boshqa sayyoralar» xususidagi bu chala-yarim e‘tirofdan so‘ng ko‘nglimdagi qiziqish hissi naqadar alanga olib ketganini tasavvur qila olsangiz kerak. Iloji boricha ko‘proq narsa bilib olish niyatida ustma-ust savol yog‘dira ketdim:

– Sen qayoqdan uchib kelding, bolakay? Uying qayerda o‘zi? Qo‘zichog‘imni qayoqqa olib ketmoqchisan?

U o‘yga cho‘mgancha jimib qoldi-da, keyin:

– Menga quticha berganing juda soz bo‘ldi-da, qo‘zichoq kechasi uning ichida uxlaydi, – dedi.

– Albatta. Agar aqlli bola bo‘lsang, senga arqon ham hadya qilaman – qo‘zichoqni kunduzlari bog‘lab qo‘yasan. Qoziq ham beraman.

Kichkina shahzodaning qoshlari chimirildi:

– Bog‘lab qo‘yasan? Nima keragi bor buning?

– Chunki, bog‘lab qo‘ymasang, u biron yoqqa ketib adashib qoladi.

Buni eshitib do'stim xandon otib kulib yubordi:

E, qayoqqayam ketardi u?

Bilib bo'lmaydi-da. Boshi oqqan tomonga ketaveradi, ketaveradi.

Shunda Kichkina shahzoda jiddiy tortib:

Mayli, hechqisi yo'q, — dedi. — Axir, men yushaydigan joy nihoyatda kichkina... — Birozdan so'ng anduh bilan qo'shib qo'ydi: — Boshing oqqan tomonga ketaverganing bilan uzoqqa ketolmaysan...

IV

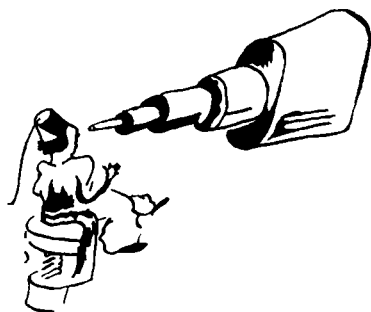
Shu tariqa men yana bir muhim yangilikni kashf etdim: uning ona sayyorasi bor-yo'g'i bir uydek kelar ekan!

Ochig'ini aytganda, bu narsa meni unchalik hayratlantirmadi. Chunki men Yer, Yupiter, Mars, Zuhra sifgari ulkan sayyoralardan tashqari, yana yuzlab boshqa sayyoralar mavjudligini, aksariyatiga hatto nom ham berilmaganini, ular orasida teleskopda ham ko'rish mushkul bo'lgan mittivoylari ham borligini bilardim. Astronom olim ana shunday jimit sayyorani kashf etarkan, unga nom qo'yib o'tirmaydi, balki raqam bilan atab qo'ya qoladi. Masalan: 3251-asteroid, degandek.

Menda, Kichkina shahzoda B-612 deb atalmish mo'jaz sayyoradan tushib kelgan, deb hisoblashga imkon beruvchi jiddiy asoslar bor. Bu asteroid teleskopda faqat bir marta — 1909-yili, bir turk astronomi tomonidan kuzatilgan edi.

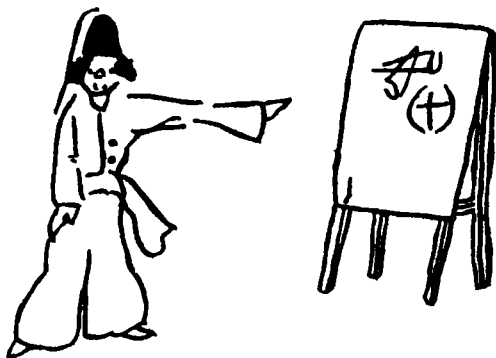
O'shanda astronom ajoyib kashfiyoti haqida xalqaro astronomiya kongressida ma'ruza qilgan, ammo uning gapiga biror kimsa ishonmagan, chunki u turkcha kiyingan edi. Ana shunaqa g'alati xalq bu kattalar!

Buni qarangki, B-612 deb atalmish asteroidning

baxtiga, turk sultoni o'z fuqarolariga, o'lim jazosi tahdidi bilan, yevropacha kiyinishni joriy etdi. O'sha astronom 1920-yili kashfiyoti haqida tag'in ma'ruza qildi. Bu safar u eng so'nggi modada kiyingan edi — hamma uning gapini ma'qulladi.

B-612 deb atalmish asteroid haqida sizga bunday batafsil so'zlab o'tirganimga, hatto uning tartib raqamini keltirganimga kattalar sabab. Chunki kattalar raqamlarni juda yaxshi ko'rishadi. Agar ularga yangi do'st orttirganingiz xususida aytib qolsangiz, ular hech qachon eng asosiy narsa haqida so'ramaydilar. Ular hech qachon: «Uning ovozi qanaqa? Qanaqa o'yinlarni yaxshi ko'radi? U kapalak tutadimi-yo'qmi?», deb surishtirmaydilar. Ular: «Yoshi nechada? Nechta og'alinisi bor? Og'irligi qancha ekan? Otasi qancha moyana

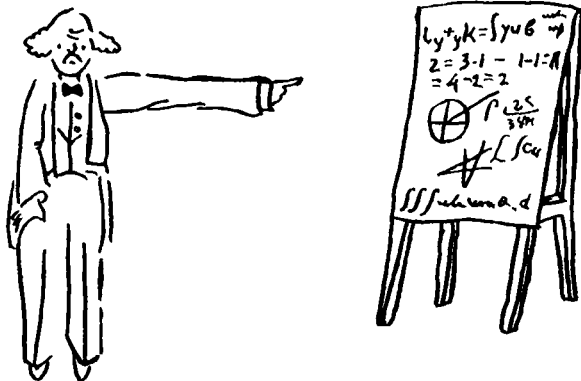
oladi?», deya soʻray ketadilar. Soʻng shu tariqa oʻzlaricha odamni bilib olgan boʻladilar. Mabodo kattalarga: «Men qizgʻish gʻishtli chiroyli bir uyni koʻrdim, dera-zasida yorongul ochilib turibdi, tomida kaptari bor», deb aytasangiz, ular bu imoratni sira ham koʻz oʻngilari-ga keltira olmaydilar. Ularga: «Men yuz ming frankli uyni koʻrdim», deb aytish lozim — shundagina ular: «Ana goʻzallig-u mana goʻzallik!», deya xitob qiladilar.

Xuddi shuningdek, agar ularga: «Kichkina shahzoda chundan ham mavjud edi, u nihoyatda ajoyib bolakay edi, yayrab kulardi, bir qoʻzichogʻim boʻlsa, derdi. Qoʻzichogʻim boʻlsin, degan odam, rostdan mavjud boʻladi-da», desangiz, hayron yelka qisib qoʻyadilar-da, sizga xuddi esi past goʻdakka qaragandek qaraydilar. Ammo bordi-yu: «U B-612 degan sayyoradan uchib kelgan edi», deb tushuntirsangiz, bu gapga uzil-kesil ishonishadi va ortiq turli-tuman savollari bilan sizni bezor qilishmaydi. Ana shunaqa gʻalati xalq bu kattalar. Ular xafa boʻlib oʻtirishga arzimaydi. Bolalar kattalarga nisbatan kengfeʼl va kechirimli boʻlishlari lozim.

Ammo bizlar, yaʼnikim hayotning nima ekanini anglaydigan kishilar, nomerlar va raqamlar ustidan qah-qah urib kulamiz! Men, masalan, oʻzimga qolsa, ushbu qissani xuddi sehrli ertakdek boshlagan boʻ-lurdim:

«Bor ekan-da, yoʻq ekan, bir Kichkina shahzoda boʻlgan ekan. U nihoyatda kichkina — oʻzining tanasidan nulgina katta bir sayyorada yashar, birorta ham doʻsti yoʻqligidan qattiq iztirob chekar ekan...» Hayotning nimaligini anglaydigan kishilar buning ertakdan koʻra koʻproq haqiqatga oʻxshashini darhol payqagan boʻlur edilar.

Zero men kitobimning shunchaki ermak uchungina

o‘qilishini aslo istamayman. Bo‘lib o‘tgan u voqealarni qayta eslash men uchun g‘oyat og‘ir, ularni hikoya qilish ham oson emas. Do‘stim qo‘zichog‘i bilan birga meni tark etganidan buyon oradan olti yil o‘tdi. Uni unutib yubormaslik uchun ham u haqda so‘ylamoqchiman. Chunki dunyoda do‘stlarni unutib yuborishdan ham qayg‘uliroq narsa yo‘q, axir do‘st bo‘lish har kimga ham nasib etavermaydi-da. Qolaversa, men, yorug‘ olamda raqamdan boshqa narsaga qiziqmaydigan kattalarga o‘xshab qolishni sira-sira istamayman. Mana shu boisdan ham men rangli qalamlar bilan birga bo‘yoqlar solingan quticha sotib olgan edim.

Mening yoshimda qayta boshdan rasm chizishga kirishish – aytishga oson, xolos, chunki men butun umrim davomida bo‘g‘ma ilonning tashqi-yu ichki ko‘rinishidan boshqa narsa (uni ham olti yashar paytimda chizganman) chizmagan edim-da! Albatta, hozir iloji boricha asliga o‘xshatishga harakat qilaman, biroq bu ishni qoyilmaqom qilib bajaraman, deb kafillik berolmayman. Shuning uchun portretlarning biri binoyidek chiqsa, ikkinchisi mutlaqo o‘xshamasligi ham mumkin. Kichkina shahzodaning bo‘yi to‘g‘risida ham shu gapni aytish lozim: rasmlarning birida u haddan tashqari ulkan, boshqasida esa haddan tashqari kichkina bo‘lib ko‘rinadi. Shuningdek, kiyimining ungi ham yodimda yo‘q. Shu bois esimda qolganicha, tasmollab, xayolan chizaveraman. Nihoyat, men ba‘zi bir muhim tafsilotlar tasvirida xatoga yo‘l qo‘yishim ham mumkin. Ammo sizlar meni ma‘zur tutarsizlar, deb umid qilaman. Do‘stim, menga hech qachon biror narsani tushuntirib bergan emas edi. Ehtimol, u meni ham xuddi o‘zi qatori deb hisoblagandir. Biroq, afsuski,

men quticha devorlari aro qo‘zichoqni ko‘rishga qodir emasman. Balki men kattalarga ozroq o‘xshab ketarman. Chamasi, qariyotgan bo‘lsam kerak.

V

Kun sayin men Kichkina shahzodaning sayyorasi haqida, do‘stim uni qanday qilib tark etgani-yu safar chog‘i qanday sarguzashtlarni boshidan kechirgani haqida yangi-yangi ma‘lumotlarni bilib ola boshladim. Xonasi kelib qolganida u shu haqda ozmi-ko‘pmi gapirib qolardi. Shu tariqa, uchinchi kuni Kichkina shahzodaning sayyorasida ro‘y bergan baobab balosidan voqif bo‘ldim.

Bunga ham aslida o‘sha qo‘zichoq rasmi sabab bo‘ldi. Kichkina shahzoda, chamasi, nimadandir qattiq shubhaga tushgandek edi, to‘satdan menga qarab:

– Ayt-chi, qo‘zichoqlar rostdan o‘t yeydimi? – deb so‘radi.

– Ha, rostdan.

– E, zo‘r ekan unda!

Qo‘zichoqning o‘t yeyishi nega bunchalik muhim ekanini, tabiiyki, tushunmadim. Lekin Kichkina shahzoda shunday deb qo‘shimcha qildi:

– Bundan chiqdiki, ular baobablarni ham yer ekan-da?

Men bu gapga e‘tiroz bildirib aytdimki, baobab degani o‘t-o‘lan yoki buta emas – minora bo‘yi keladigan bahaybat daraxt; agar u sayyorasiga butun boshli fil podasini haydab borganida ham, ular birorta baobabni yeya olmaydi.

Kichkina shahzoda bu gapni eshitib, miyig‘ida jilmaydi:

– Unda, fillarni bir-biriga mingashtirib qo‘yish

kerak... So'ng picha o'ylanib, mulohazakor ohangda davom etdi: Baobablar endi unib chiqqan paytida judayam kichkina bo'ladi.

To'g'ri, lekin nega endi qo'zichog'ing baobabni veyishi kerak?

E, yemasa bo'lmaydi-da! — deya xitob qildi u, go'yo benihoya oddiy, ibtidoiy bir haqiqat xususida so'zlayotgandek.

Gup nimadaligini anglab yetguncha rosa boshim qotdi.

Kichkina shahzodaning sayyorasida ham boshqa sayyoralaridagi kabi foydali va zararli o't-o'lanlar o'sar ekan. Demakki, u yerda dorivor, shifobaxsh o'tlarning urug'i bilan birga, zararkunanda va begona o'simliklarning urug'lari ham mavjud. Ammo urug' hali tuproq tugida mudrab yotarkan, ko'zga ko'rinmaydi, shu bois uning zararliligi, foydali ekanini bilish ham mushkul. Faqat yer uyg'ongachgina urug' ham asta-sekin nish urilib yorug' olam sari talpinadi, kurtak ochib barg yozadi-da, quyoshga bo'y cho'zadi. Qattiq yerdan qulirab chiqqan chog'ida u nimjongina, beozor bir gilyoh bo'ladi. Agar u bo'lg'usi gulko'chat yoki maymunjon bo'lsa, mayli, bemalol o'sib-unaversin; bordi-yu qandaydir zararkunanda o'simlik bo'lsa, tagtomiri bilan yulib tashlash kerak. Kichkina shahzodaning sayyorasida ana shunday zararli mudhish urug'lur bor ekan — baobablarning urug'i. Sayyoraning tuprog'ida shu yovuz urug' to'lib-toshib ketgan ekan. Agar baobabni o'z vaqtida payqab yulib tashlanmasa, keyin undan qutulishning iloji bo'lmaydi. U butun sayyorani egallab oladi, bahaybat, quturgan tomirlari bilan uni har tomondan chirmab eza boshlaydi. Mabodo sayyora mo'jazgina bo'lsa-yu, baobablar son-sanoqsiz

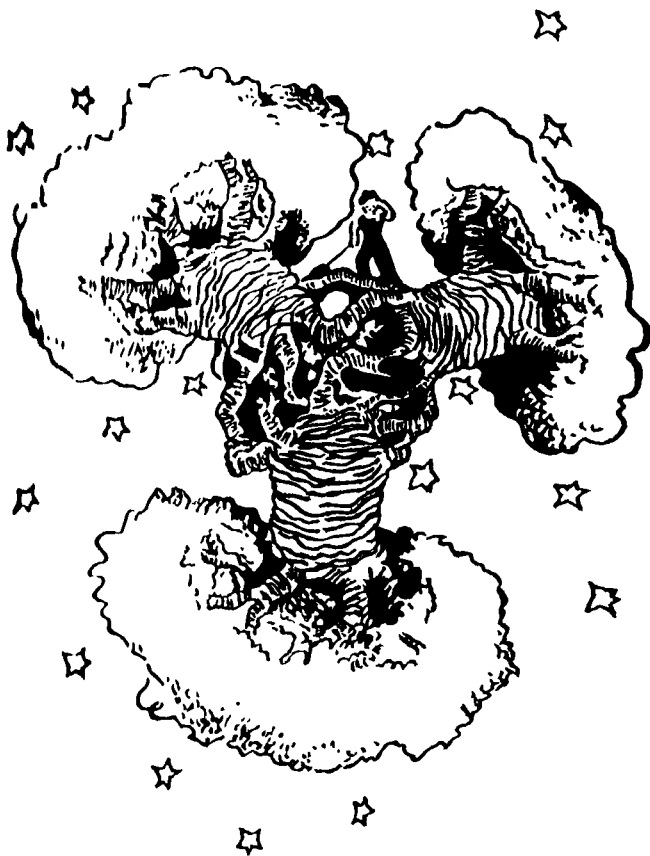
bo'lsa, u holda ular uni tilka-pora qilib tashlashi ham hech gap emas.

— Bizda shunday bir qoida bor, — dedi Kichkina shahzoda keyinchalik menga. — Ertalab uyqudan turib, yuz-qo'lingni yuvgach, uyoq-buyoqni yig'ishtirgandan so'ng darhol sayyorangni tozalashga kirishmog'ing lozim. Baobablarni har kuni, kanda qilmay yo'q qilib turish kerak. Ammo ularni gul ko'chatidan ajrata bilish kerak: ikkalasining niholi bir-biriga judayam o'xshaydi. Bu haddan tashqari zerikarli ish, lekin sirayam qiyin emas.

Bir gal u menga, mana shu gaplarni bizning bolalar ham tushunsin, desang, bir rasmini chizib ko'rmaysanmi, deb maslahat berdi.

— Agar ular qachondir safarga chiqmoqchi bo'lsalar, bu narsa g'oyat qo'l keladi, — dedi u. — Boshqa ishlar biroz kechiksa ham ziyon qilmaydi, ammo baobablarni o'z holiga qo'yib berilsa, oxiri voy bo'ladi. Men bir sayyorani bilaman, u yerda bir dangasa yashardi. U uch tup niholni vaqtida qo'porib tashlamadi, oqibatda...

Kichkina shahzoda bu haqda batafsil so'zlab berdi, men esa o'sha sayyoraning rasmini chizdim. Birovga aql o'rgatishni yomon ko'raman, ammo baobablarning naqadar xavfli ekanini juda oz odamgina biladi, vahlanki, asteroidga qadam qo'yadigan har bir kishi muqarrar ravishda bu dahshatli xatarga duchor bo'ladi. Shu sababdan men hozir odatimga xilof tarzda: «Bolalar, baobablardan ehtiyot bo'linglar!», deb hayqirgim keladi. Barcha do'stlarimni ko'pdan buyon tahdid solib turgan shu balo-qazodan ogoh qilib qo'ymoqchiman, chunki ular shunday xatar borligini bir paytlar men ham mutlaqo bilmaganimdek hatto xayollariga ham keltirmaydilar.

Shuning uchun ham men ovora bo‘lib shu rasmni chizdim, shuning uchun ham qilgan mehnatimga zarracha achinmayman. Ehtimol, siz, nima uchun bu kitobda manavi baobablarning tasviridan boshqa bi-
rorta ham ta’sirli rasm yo‘q, deb so‘rarsiz. Bunga men oddiygina qilib shunday javob qaytaraman: boshqa nusxalar ham ta’sirchanroq chiqsin, deb, men rosa urtindim, biroq, afsuski, qo‘limdan kelmadi. Baobablarni chizayotgan paytimda esa, bu chindan ham muhdhish xatar, uni daf etishni aslo kechiktirib bo‘l-
maydi, degan fikr menga ilhom bag‘ishlagan edi...

VI

Eh, Kichkina shahzoda! Asta-sekin men sening naqadar g'amgin va yakrang hayot kechirganingni anglab yetdim. Uzoq yillar mobaynida yagona dilxush ermaging quyosh botar payt – g'urubni tomosha qilishdan iborat bo'lgan ekan. Men buni to'rtinchi kuni ertalab, o'zing so'z orasida:

– G'urubni judayam yaxshi ko'raman. Yur, quyoshning botishini tomosha qilamiz, – deb qolganingda sezdim.

– E, unda biroz kutish kerak.

– Nimani?

– Quyosh botishini-da.

Bu gapni eshitib, avval behad hayron bo'lib qolding, keyin esa o'zingning ustingdan o'zing kulib:

– Nazarimda, haliyam uyimda yurgandekman! – deding.

Haqiqatan ham, Amerikada kun choshgoh bo'lganda Fransiyada kun botishini hamma biladi. Agar u yerdan bir lahzaning ichida Fransiyaga yetib borilsa, quyosh botishini ham tomosha qilish mumkin. Baxtga qarshi, Fransiya bu yerdan uzoq, benihoya uzoq. Sening sayyorangda esa tagingdagi kursichani bir necha qadam

nari sursang bas – g‘urubga istagancha uzluksiz maftun bo‘lib termilaverish mumkin edi...

Bir safar men bir kunda qirq uch marta quyosh botishini tomosha qilganman!

Oradan sal o‘tgach, xiyol anduh bilan yana shunday deding:

Bilasanmi... ba‘zan yuraging nimadandir g‘ussaga to‘lib ketganda, botayotgan quyoshga birpas termilib o‘tirsang bormi...

Demak, g‘urubni qirq uch marta tomosha qilgan kuning judayam xafa bo‘lgan ekansan-da?

Ammo Kichkina shahzoda bunga javoban indamadi.

VII

Beshinchi kuni ertalab, tag‘in o‘sha qo‘zichoq sabab bo‘lib, Kichkina shahzodaning sir-u asrorini bilib oldim. U, go‘yo uzoq vaqt sukut ichra o‘ylab shu xulosaga kelgandek, dabdurustdan:

Qo‘zichoq o‘t yer ekan, bundan chiqdi, gulni ham yeyishi mumkin ekan-da? – deb so‘radi.

Ha, to‘g‘ri kelgan narsani yeyaveradi.

Hatto tikanli gulniyam yeydimi?

Ha, tikanli gulniyam.

Unday bo‘lsa, gulga tikanning nima keragi bor?

Buni men ham bilmasdim. Hozir judayam band edim: motorning bir gaykasi yeyilib ketgan, shuni hurab chiqarolmay, qonimga tashna bo‘lib turardim. Avzoyim buzuq edi – ahvol tobora og‘irlashib bormoqda, suv deyarli tamom bo‘ldi, bu majburiy qo‘nishning oxiri rasvo bo‘lmasa edi, degan g‘ulg‘ula yuragimga o‘rmalay boshlagan edi:

Xo‘sh, tikanning nima keragi bor?

Kichkina shahzoda biror-bir savol berarkan, javob

olmagunicha qo‘ymas edi. Tosh qotib ketgan gayka hadeganda bu-ralavermagach, fig‘onim falakka chiqib, og‘zimga kelgan gapni g‘o‘ldiradim:

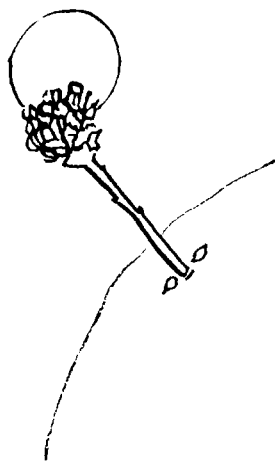

— Gulga tikanning sirayam keragi yo‘q, azbaroyi yomonlikka chiqaradi.

— Shunaqami?!

Jimlik cho‘kdi. Anchadan keyin u ranjigan ohangda:

— Gapingga ishonmayman, — dedi. — Axir, gullar judayam zaif, oqko‘ngil-ku. O‘zlarini botir ko‘rsatish uchun ham tikan chiqarishadi, go‘yo shunda ulardan hamma qo‘rqadigandek...

Indamadim. Hozir o‘zimcha jahl bilan g‘o‘ldirab qasam ichmoqda edim: bu la‘nati gayka shu safar ham chiqmasa, bolg‘a bilan shunday aylantirib solamanki, mayda-mayda bo‘lib ketadi!.. Biroq Kichkina shahzoda tag‘in xayolimni buzdi:

— O‘ylaysanki, gullar...

— E, hech narsani o‘ylamayman-e, men! Kallamga kelgan gapni aytdim-qo‘ydim-da. Ko‘rib turibsanku, jiddiy ish bilan bandman.

U menga hayratdan dong qotib tikildi:

Qanaqa jiddiy ish?!

U hamon mendan nigohini uzmasdi: men esa, **ull** basharam qop-qora moy, qo'limda bolg'a, uning ko'ziga nihoyatda notavon bo'lib ko'rinayotgan manavi shuldiroq arava – samolyot uzra engashgancha asabiy tutaqib turardim.

Xuddi kattalarga o'xshab gapirasan-a! – dedi u.

Uyalib ketdim. U esa ayab-netib o'tirmay, gapida davom etdi:

Hammasini chalkashtirib yubording... hech narsani tushunmas ekansan!

Chindan ham uning qattiq jahli chiqqan edi. Achchiqlanib boshini chayqarkan, tillarang sochlari shamolda to'zg'ib ketdi.

Men bir sayyorani bilaman, u yerda yuzi bo'zurgan bir janob yashaydi. U umrida biror marta gul hiddlab ko'rmagan, biror marta yulduzlarga tikilmagan. U hech qachon birovni sevgan ham emas, umrida biron-bir yumushni ham bajargan emas. U faqat bir ish bilan – raqamlarni bir-biriga urishtirish bilan ovora. Erta-yu kech xuddi senga o'xshab yakkash: «Men jiddiy odamman! Men jiddiy odamman!», deb takrorlagani-takrorlagan. Tag'in gerdayib-kekkayib yurishini aytmaysanmi! Aslida u odam emas, qo'ziqorin.

Nima deding?

Qo'ziqorin, deyapman! – Kichkina shahzoda uzbaroyi achchiqlanganidan, rangi bo'zdek oqarib ketdi. – Million yillardan buyon gullarning tanasida tikan o'sadi. Va million yillardan buyon qo'zichoqlar gullarni bari bir yeb qo'yadi. Shunday ekan, hech qanday naf ko'rmasa hamki, gullarning tikaniga bunchalik zo'r berishining boisi nimada? Nahot mana

shu jumboqni anglash zarur ish bo‘lmasa? Nahotki gullar bilan qo‘zichoqlar o‘rtasidagi asriy adovat siri muhim narsa bo‘lmasa? Axir bu o‘sha yuzi bo‘zargan janobning hisob-kitobidan ko‘ra jiddiyroq va zarurroq emasmi? Aytaylik, men bu dunyoda na tengi, na o‘xshashi bo‘lgan bir gulni bilaman, u faqat mening sayyoramdagina o‘sadi. Endi bir kuni jimitgina qo‘zichoq shartta borsa-yu uni paqqos yeb bitirsa! Nima ish qilib qo‘yganini hatto xayoliga ham keltirmasa... Balki bu ham seningcha muhim narsa emasdir?

U qip-qizarib ketdi, bir zumdan keyin tag‘in davom etdi:

– Agar boshqa millionlab yulduzlarda uchramaydigan bir gulni yaxshi ko‘rsang, shuning o‘zi ham kifoya: osmonga boqqaning zamon o‘zingni baxtiyor his etasan. «Olislarda, qaydadir mening ham gulim bor», deb shivirlasang bas – ko‘ksing tog‘dek yuksalib ketadi. Bordi-yu qo‘zichoq to‘satdan uni yeb qo‘ysa bormi, olamdagi jamiki yulduz birdaniga so‘ngandek bo‘ladi-qoladi! Senga qolsa, bu sirayam muhim narsa emas!

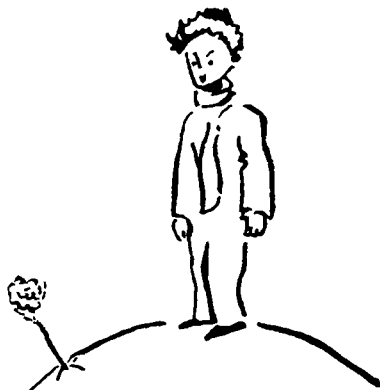
U ortiq gapirolmadi, nafasi tiqilib, ho‘ngrab yubordi. Atrofni qorong‘ilik chulg‘adi. Qilayotgan ishimni shartta tashladim, badbaxt gayka-yu bolg‘a ham, tashnalig-u o‘lim vahmi ham daf‘atan unut bo‘ldi. Mening yulduzimda, Yer atalmish mening sayyoramda Kichkina shahzoda o‘ksib-o‘ksib yig‘lar – uni yupatmoq darkor edi. Men uni bag‘rimga bosgancha qo‘limda allalay boshladim: «Sen ko‘ngil qo‘ygan gulga hech kim tegmaydi... qo‘zihog‘ingning tumshug‘iga o‘zim no‘xta chizib beraman... men...» Bundan bo‘lak nima deyarimni bilmasdim, aql-u hushim tamoman boshimdan uchgan, o‘zimni behad beo‘xshov va

o'ng'aysiz sezardim. Nima qilsam u dilimni anglarkin? Tutqich bermay mendan lahza sayin uzoqlashib bo'layotgan bu beg'ubor ko'ngil sadosini qanday quvib yetsam ekan? Axir, aslida ko'zyosh degani — anglab bo'lmas, sirli bir saltanat emasmi?

VIII

Hademay bu gulni yaxshilab bilib oldim. Kichkina shahzodaning sayyorasida hammavaqt oddiygina, behasham gullar o'sardi. Ular kambarg, beozorgina bo'lib, nihoyatda kam joyni egallar, ertalab ochilib, oqshom chog'i so'lib qolar edi. Bu gul esa, kunlarning birida shamolda qaydandir uchib kelib sayyora tuprog'iga tushib qolgan urug'dan unib chiqqan edi. Kichkina shahzoda boshqa o't-o'lan, gulchechaklarga aslo o'xshamagan bu mo'jaz niholdan ko'zini uzolmasdi. Bordi-yu u baobabning biror yangi xili bo'lsa-chi? Ammo nihol tez orada yuqoriga qarab bo'y cho'zishdan to'xtadi-da, g'uncha tugdi. Kichkina shahzoda umri bino bo'lib bunday katta g'unchalarni ko'rmagan edi, g'uroyib mo'jiza ro'y berajagini ko'ngli sezib, betoqat kuta boshladi. Notanish, noma'lum g'uncha esa hamon yuz ochishni xayoliga keltirmas, yashil gumbaz ichra pinhon o'tirgancha hanuz o'ziga oro berar edi. U qunt bilan rang tanlar, gulbarg liboslarni nozik badaniga bir-bir o'lchab ko'rardi — yorug' olamga allaqanday lolaqizg'aldoqqa o'xshab, hurpaygan-to'zg'igan holda diydor ko'rsatishni sira-sira istamasdi-da. U husni jumolini bor latofati-yu butun jozibasi bilan namoyon etmoqni orzu qilardi. Ha, ana shunday o'ziga bino qo'ygan go'zal edi u!

Sirli tayyorgarlik shu yo'sin uzoq davom etdi. Va, nihoyat, bir sahar chog'i, quyoshning ilk nurlari ko'ri-

nishi bilanoq gulbarglar ohista ochildi, bu lahzaga shu qadar uzoq taraddud qilgan go‘zal esa shirin esnab:

— Eh, esizgina, barvaqt uyg‘onib ketibman-ku... Afv eting meni... — dedi. — Hammayog‘im to‘zg‘ib yotuvdi-ya...

Kichkina shahzoda hayrat va zavqini yashirolmadi:

— Naqadar chiroylisiz-a!

— Yo‘g‘-e, rostdanmi? — dedi gulg‘uncha bunga javoban astagina. — Ha, balki sezgandirsiz, men quyosh bilan birga tug‘ilganman-da.

Kichkina shahzoda bu g‘unchaning kamtarlik bobida namuna bo‘lolmasligini payqadi, biroq u shunchalar

dilbar va latif ediki, odamni beixtiyor dovdiratib qo'yardi!

Nonushta vaqtiyam bo'lib qoldimi deyman, — dedi u saldan keyin. — Baraka topkur, menga yordam qilarsiz-a?

Kichkina shahzoda behad xijolat bo'ldi, ko'zachada muzdek buloq suvidan keltirib uni sug'ordi.

Ko'p o'tmay go'zal gulg'unchaning xiyla mag'rur va arazchiligi ham ma'lum bo'lib qoldi-yu, Kichkina shahzoda u bilan til topishaman deb rosa qiynaldi. Bir kuni gul poyasidagi to'rtta tikanni ko'rsatib:

Qani, yo'lbars zo'r bo'lsa, buyoqqa kelsin, men uning o'zidan ham, o'tkir tirnog'idan ham qo'rqmayman! — dedi.

Mening sayyoramda yo'lbars yashamaydi, — deb e'tiroz bildirdi Kichkina shahzoda. — Keyin, yo'lbarslar o't yemaydi.

Men o't emasman-ku, — dedi gulg'uncha ranjib. Kechiring meni...

Yo'q, men yo'lbarsdan sirayam qo'rqmayman, ummo yelvizak degan narsadan yuragim chiqib ketadi. Sizda parda yo'qmi, meni shamoldan to'sib qo'ysangiz?

«G'alati-ya, o'simlik bo'laturib yelvizakdan qo'rqadi... — deb o'yladi Kichkina shahzoda. — Judayam ko'nglini topish qiyin ekan bu gulning...»

— Bu yer rosa sovuq ekan. Kechqurun meni shisha qalpoq bilan o'rab qo'ying, xo'pmi? Sayyorangiz haddan tashqari befayz ekan. Men kelgan joyda-chi...

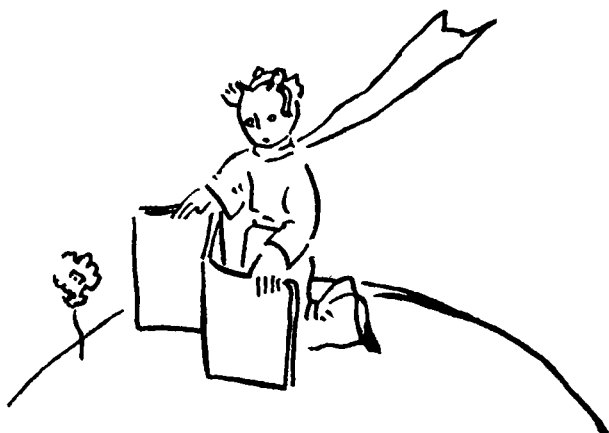
Gulg'uncha gapini tugatmay jimib qoldi. Chunki buyoqqa u hali urug' chog'ida uchib kelgan edi-da. O'zga olamlar haqida shu bois hech narsa bilmasligi tabiiy edi. Osongina fosh bo'lishing muqarrar vaziyatda esa yolg'on gapirmoq — borib turgan ahmoqlikdir! Gulg'uncha xijolat tortdi, so'ng go'yo Kichkina shahzoda, o'zini uning oldida qanchalar gunohkor ekanini sezsin, degan ma'noda ustma-ust yo'taldi:

— Qani parda, bormi?

— Men boya borib olib kelmoqchi edim, lekin gapingizni bo'lishga...

Shunda gulg'uncha yana qattiqroq yo'tala boshladi: mayli, uning vijdoni battar qiynalsin!

Kichkina shahzoda, garchi bu feruza gulni yaxshi ko'rib qolgan, unga xizmat qilishdan baxtiyor bo'lsa-

da, ko'p o'tmay ko'nglida shubha uyg'ondi. U shunchaki aytilgan havoyi gaplarni yuragiga yaqin olar, shu sabab o'zini benihoya baxtsiz sezar edi.

Bekor uning gapiga quloq solgan ekanman, — deb qoldi u bir kuni menga. — Hech qachon gullarning aytganiga quloq solmaslik kerak ekan, ularga termilib, hidlaridan bahramand bo'lish lozim ekan, xolos. Mening gulim butun sayyorani xush bo'ylarga burkagan edi, men esa bundan faqat quvonish zarurligini bilmasdim. Yo'lbars haqidagi, tirnoq haqidagi anavi gaplarga kelsak... ulardan odamning ko'ngli zavq-shuvvqa to'lishi kerak edi, men bo'lsam achchiqlanib o'tiribman-a... — Bir muddat sukut saqlab, anduh bilan e'tirof etdi: — O'shanda hech nimani tushunmagan ekanman! Og'izdagi so'zga emas, amaldagi ishga qarab baho berish kerak edi. U menga o'zining muattar bo'ylarini armug'on etdi, hayotimni nurga chulg'adi. Men undan qochmasligim kerak edi! O'sha qovushmagan hiyla-nayranglar zamirida nozik bir latofat mujassam ekanini payqashim kerak edi. Axir, gullar shunchalik beqarorki!.. Ammo men nihoyatda yosh edim, muhabbat sir-asroridan bexabar edim.

IX

Anglashimcha, u jahongashta qushlar bilan birga parvoz qilishga qaror bergan. Oxirgi kuni ertalab u odatdagidan ko'ra boshqacharoq g'ayrat bilan sayyorasini tozalashga kirishadi. Qunt va zo'r hafsala bilan uyg'oq vulqonlarni tozalay boshladi. Sayyorada ikkita uyg'oq vulqon bo'lib, ular nonushta tayyorlashga judayam qulay edi. Bundan tashqari, yana bitta so'ngan vulqon ham bor edi. Biroq, bu so'ngan-ku, deb xotirjam yurib bo'lmaydi-da, dedi u. Shu sababdan uni ham erinmay tozalab chiqqan. Vulqonlarni chinnichiroqdek ozoda qilib tozalasangiz, ular tutun-u qurum chiqarmay bir maromda biqirlagancha qaynab yotadi... Albatta, biz — Yerdagi ahli zamin, g'oyat kichkina odamlarmiz, vulqonlarimizni tozalashga kuchimiz yetmaydi. Shuning uchun ham ular bizga shu qadar ko'p ziyon-zahmat yetkazadi.

Kichkina shahzoda baobablarning so'nggi nihollarini yularkan, xiyol g'ussaga ham botdi. Balki endi sirayam bu yerlarga qaytmasman, deb o'yladi. Ammo bu tongning har kungi odatiy yumushlari unga g'ayrioddiy zavq bag'ishlamoqda edi. Ajoyib feruza gulni oxirgi bor sug'orib, ustini shisha qalpoq bilan yopib qo'yishga chog'lanarkan, o'pkasi to'lib, hatto yig'lagisi kelib ketdi.

— Xayr, yaxshi qoling, — dedi u. Gul churq etmadi.

— Xayr sizga, — deb takrorladi Kichkina shahzoda.

Feruza gul yo'talib qo'ydi. Sovuq qotganidan emas, albatta.

— Ahmoqlik qilgan ekanman, — dedi u nihoyat. — Kechir meni. Baxting yor bo'lsin...

Tovushida ta'na-dashnomdan asar ham sezilmasdi. Kichkina shahzoda qo'lida shisha qalpoq, lol-u hayron

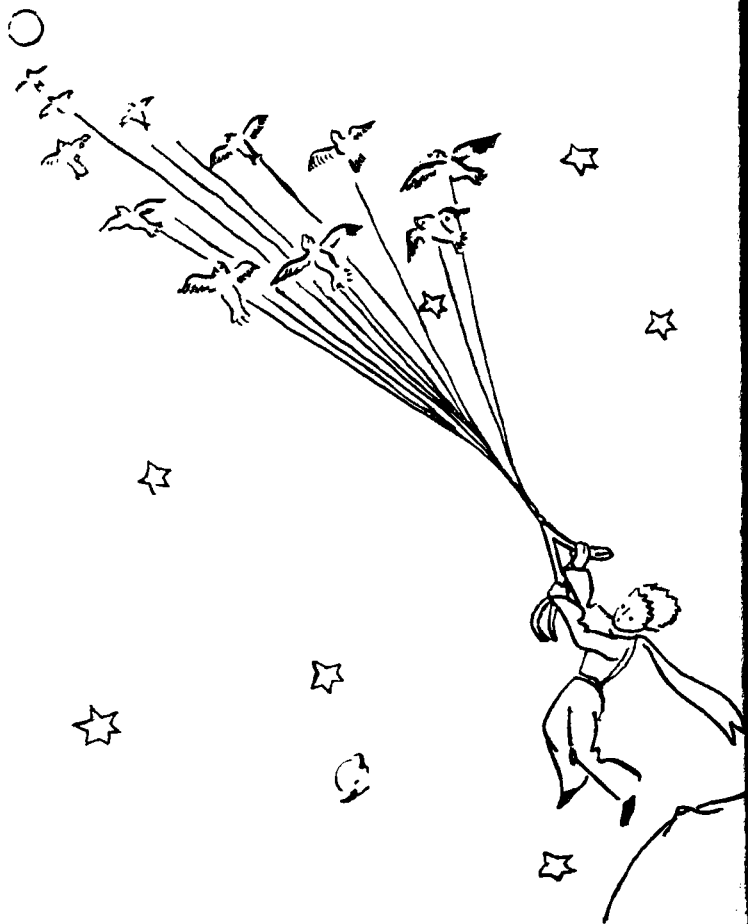

qotib qolgan edi. Bu latofat, bu mehr qayoqdan paydo bo'ldi ekan?

Ha, men seni yaxshi ko'raman, ha... — degan tltroq ohang yangrardi quloqlari ostida. — Aybim shundaki, sen buni bilmasding. Bu unchalik muhim lum emas aslida. Lekin sen ham xuddi mendek tentak eding. Mayli, baxtingni top, omadingni bersin... Qalpoqni chetroqqa qo'y, u endi menga kerakmas.

— Ammo, shamol...

- Yo'q, unchalik shamollamaganman... Tungi shabnam menga naf keltiradi. Axir, men — gulman-ku.

– Ammo, hayvonlar, hasharotlar...

– Agar men kapalaklar bilan tanishmoqchi bo‘lsam, bir-ikkita g‘umbakning zulmiga dosh berishim kerak-ku, kapalaklar chiroyli bo‘lsa kerak. Bo‘lmasa, endi mening oldimga kim ham kelardi? Sen uzoqqa ketayotgan bo‘lsang... Hayvonlardan esa qo‘rqmayman. Meniyam o‘tkir tirnoqlarim bor. – U soddadillik bilan to‘rttala tikanini ko‘rsatdi-da, shunday deb qo‘shib qo‘ydi: – Bo‘ldi, bas, ortiq cho‘zaverma, bardosh

herish qiyin, axir! Modomiki ketar bo'lsang — xayr, yaxshi bor.

U o'zining silkinib-silkinib yig'layotganini Kichkina shahzoda ko'rishini istamasdi. Bu judayam mag'ur gul edi...

X

Kichkina shahzodaning sayyorasiga 325, 326, 327, 328, 329 va 330-asteroidlar eng yaqin edi. Shu bois u dastlab ularga tashrif etishga ahd qildi: ham ermak, ham nimadir o'rganadi.

Birinchi asteroidda qirol yashardi. Ipak-shohi liboslarga burkanganicha, u nihoyatda oddiy va ayni paytda ulug'vor taxtda savlat to'kib o'tirardi.

E, mana, fuqaro ham kelib qoldi! — deb xitob qildi qirol Kichkina shahzodani ko'rish bilan.

«U meni qayoqdan bilarkin? — deb o'yladi Kichkina shahzoda. — Axir umrida birinchi marta ko'rib turibdiku!»

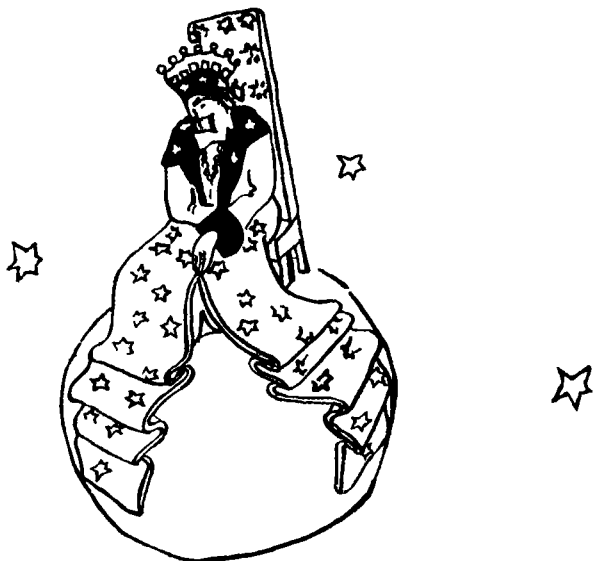
Bilmasdiki, qirollar dunyoga jo'ngina qaraydilar, ular uchun jamiki odam — fuqaro.

- Yaqinroq kel, qani, seni bir yaxshilab ko'rib olay-chi, — dedi qirol nihoyat kimgadir qirollik qilishi mumkinligidan o'lgudek taltayib.

Kichkina shahzoda o'tirishga joy izlab yon-veriga ulangladi, biroq qirolning hashamdor jubbasi butun sayyorani qoplab olgan edi. Tik turaverishga to'g'ri keldi. Benihoya qattiq charchaganidan bir payt asta homuza tortdi.

Hukmdorlar huzurida esnash mumkin emas, — dedi qirol. — Men senga esnashni man qilaman.

- Men... to'satdan, bilmay qolib... — dedi Kichkina shahzoda qattiq xijolat tortib. — Men uzoq yo'l yurib keldim, uxlaganim yo'q edi...

— Hay, unday bo'lsa, esnashingga ruxsat bera-man, — dedi qirol. — Ko'p yillar bo'ldi o'zim ham birorta esnagan odamni ko'rmaganimga. Mana, hozir rosa qiziqib qoldim. Demak, qani, esna! Buyrug'im shunday.

— Ammo... uyalyapman endi... boshqa qilolmayman, — deya g'o'ldiradi Kichkina shahzoda va qi p-qizarib ketdi.

— Himm... himm... Unda, unda... senga buyruq shu: goh esna, goh...

Qirol gapini chalkashtirib, hatto birmuncha ran-jigandek ham bo'ldi. Chunki qirol uchun eng muhimi —

o'ziga so'zsiz itoat qilinishi edi, u itoatsizlik va shak-
koklikka toqat etolmasdi, chunki mutlaq hukmdor
edi da. Biroq u g'oyat oqko'ngil edi va shu vajdan faqat
oqilona farmoyishlargina berardi.

«Agar men generalimga, dengizdagi oqchorloqqa
aylanasan, deb amr etsam-u, general buyrug'imni
bujarmasa, — derdi u, — bu uning emas, mening
uyhim bo'ladi».

O'tirsam maylimi? — deya bo'shshibgina so'radi
Kichkina shahzoda.

Amr etaman: o'tir! — deb javob berdi qirol va
vigor bilan hashamdor jubbasining bir etagini picha
ylg'ishtirdi.

Lekin Kichkina shahzoda hayron edi: sayyora-ku
shunday jimit ekan, qirol kimning ustidan hukmronlik
qilarkin?

A'lo hazratlari, — deb so'z boshladi u, — bir
nursani so'rasam maylimi?

Amr etaman: so'ra! — dedi qirol shosha-pisha.

A'lo hazratlari... siz kimning, nimaning ustidan
hukmronlik qilasiz?

Hammasining, — deb javob berdi qirol oddiy-
gina qilib.

Hammasining?

Qirol kamtarona bir harakat bilan o'z sayyorasiga,
shuningdek, tevarakdagi boshqa barcha yulduz va say-
yoralariga ham ishora qildi.

Siz shularning hammasiga hukmdorlik qila-
sizmi? — deb qayta so'radi Kichkina shahzoda.

Ha, — deb javob qaytardi qirol. Zero u chindan
ham qonuniy mutlaq hukmdor bo'lib, hech qanday
to'siq va cheklanishlarni bilmasdi.

Yulduzlar ham sizga bo'ysunadimi? — deb so'radi
Kichkina shahzoda.

– Bo‘lmasam-chi, – dedi qirol. – Yulduzlar bir zumda bo‘ysunadi. Men itoatsizlikka chidab turolmayman.

Kichkina shahzoda benihoya hayratga tushdi. Eh, qaniydi, uning shunday qudrati bo‘lsa edi, quyosh botishini to‘yib-to‘yib tomosha qilardi! Kuniga qirq ikki marta emas, balki yetmish ikki, hattoki ikki yuz marta g‘urubga termilarkan, kursichasini nari-beri qo‘zg‘atishga ham hojat qolmasdi! Birdaniga u o‘zi tark etgan sayyorasini eslab g‘ussaga cho‘mdi, birozdan keyin jur‘at to‘plab:

– Men quyosh botishini tomosha qilmoqchi edim. Bir marhamat qiling, quyosh botsin, deb farmon bering, – dedi.

– Bordi-yu men birorta generalimga kapalak bo‘lib guldand-gulga uchib yurishni yoki fojiaiy asar yaratishni, yo bo‘lmasa, oqchorloqqa aylanishni buyursam-u, general buni bajarmasa, kim aybdor bo‘ladi – menmi, umi?

– Siz, a‘lo hazratlari, – deya bir lahza ham ikkilanmay javob qildi Kichkina shahzoda.

– Mutlaqo to‘g‘ri, – deb tasdiqladi qirol. – Har kimdan qurbi yetadigan narsani talab qilish kerak. Hokimiyat eng avvalo oqilona bo‘lishi lozim. Agar xalqingga, dengizga tashlashni buyursang, u isyon ko‘tarib inqilob qilib yuborishi mumkin. Shuning uchun ham men so‘zsiz itoatni talab eta olaman, chunki amr-farmonlarimning barchasi oqilonadir.

– Quyosh-chi, quyosh botishi nima bo‘ladi endi? – deb so‘radi Kichkina shahzoda. U to savoliga javob olmaganicha tinchimas edi.

– Quyosh botadi, shoshmay tur. Men bu haqda

tegishli buyruq beraman. Ammo oldin qulay vaziyat yetilishini kutib turaman, zero hukmdorlik hikmati hamma shunda.

Xo'sh, qulay vaziyat qachon yetiladi? — deb surishtirdi Kichkina shahzoda.

Himm... hozir... him... — deya qalin kalendarni tikilay boshladi qirol. — Qulay vaziyat... himm... mana bugun kechqurun soat yettidan qirq minut o'tganda yetiladi. Amr-farmonimning qanchalik so'zsiz bajarilishini ko'rasan ana shunda.

Kichkina shahzoda tag'in esnadi. Afsus, bu yerda g'urubni istagan vaqtingda tomosha qilolmas ekansan!.. Ochiq'ini aytganda, u endi zerika boshlagan edi.

Men boray, — dedi u qirolga. — Boshqa qiladigan ish ham qolmadi.

Yo'q, ketma! — dedi qirol. U o'ziga fuqaro topib olganidan nihoyatda xursand edi va undan ayrilishni istamasdi. — Qol, men seni ministr etib tayinlayman.

Qanaqa ministr?

Himm... bor ana, adliya ministri bo'laqol.

Ammo bu yerda sud qiladigan birorta ham odam yo'q-ku?

Kim biladi deysan, — deb e'tiroz bildirdi qirol. — **Axir** men hali butun qirolligimni sinchiklab ko'zdan kechirib chiqmaganman-da. Ko'rib turibsan, ancha qarib qolganman, arava qo'yadigan joyim yo'q, yayov yurishga esa chog'im kelmaydi.

Kichkina shahzoda asta egilib, sayyoraning narigi ohakkasiga nazar tashladi.

Men allaqachon sinchiklab qarab chiqdim! — deb xitob qildi u. — Uyoqda ham hech zog' yo'q.

Unday bo'lsa, o'zingni o'zing sud qilaqol, —

dedi qirol. — Bu dunyodagi eng og‘ir ish. O‘zingni ter-gash, sud qilib hukm chiqarish o‘zgalarni sud qilishdan ko‘ra ming karra qiyinroq. Agar o‘zingni to‘g‘ri sud qila bilsang, demak, chindan ham donishmand odam bo‘lib chiqasan.

— O‘zimni istagan joyda sud qila olaman, — dedi Kichkina shahzoda. — Buning uchun huzuringizda qolishingma aslo hojat yo‘q.

— Himm... himm... — dedi qirol chaynalib. — Nazarimda, sayyoramning allaqaysi yerida bir qari kalamush yashasa kerak. Kechasilari bir balolarni qitirlatib yurganini eshitaman. Mana shu kalamushni sud qilsang ham bo‘laveradi. Vaqti-vaqti bilan uni o‘limga hukm qilib turasan. Uning hayot-mamoti senga bog‘liq bo‘ladi. Ammo har safar keyin uni afv etish lozim. Bu qari kalamushni asrab-avaylash kerak, axir o‘zi bor-yo‘g‘i bitta-ya...

— Men birovlarini o‘limga hukm qilishni yoqtir-mayman, — dedi Kichkina shahzoda. — Umuman, mening ketar vaqtim bo‘ldi.

— Yo‘q, bo‘lmadi, — deb e‘tiroz bildirdi qirol.

Kichkina shahzoda yo‘lga ravona bo‘lmoqchi edi-yu, lekin keksa hukmdorni xafa qilishni istamasdi.

— Agar a‘lo hazratlari amr-farmonlarining so‘zsiz bajarilishini xohlasalar, — dedi u, — u holda, menga hozir oqilona farmoyish berishlari lozim. Masalan, siz menga bir lahza ham hayallamay yo‘lga tushishni buyurishingiz mumkin. Sezishimcha, buning uchun nihoyatda qulay shart-sharoit mavjud...

Qirol indamadi. Kichkina shahzoda xiyla kutib turdi-da, asta xo‘rsinib, yo‘lga tushdi.

— Seni elchi qilib tayinlayman! — deb qichqirdi qirol uning ortidan shosha-pisha. Shu tobda u go‘yo

umrida gapini birov ikki qilmagandek mamnun va xotirjam ko‘rinardi.

«G‘alati xalq-da, bu kattalar», deb qo‘ydi Kichkina shahzoda o‘zicha, yo‘lida davom etarkan.

XI

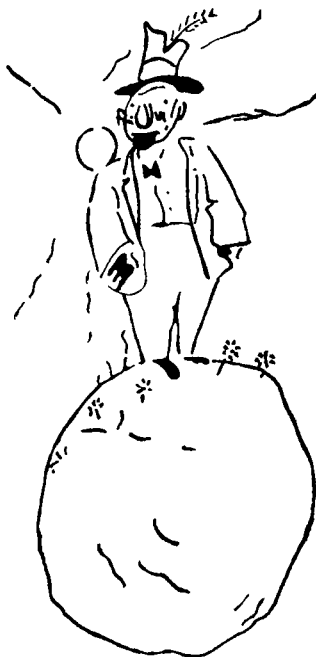
Ikkinchi sayyorada shuhratparast yashardi.

— O, ana, muxlis ham kelib qoldi! — deb xitob qildi u Kichkina shahzodani uzoqdan ko‘rishi bilan.

Axir, izzattalab odamlarga hamma ularning muxlisi bo‘lib ko‘rinaveradi-da.

— Salom, — dedi Kichkina shahzoda. — Shlyapangiz judayam antiqa ekan-a?

— Bu — ta‘zim bajo keltirishga, — deb tushuntirdi shuhratparast. — Meni olqishlashgan paytda ta‘zim bajo

aylashim lozim. Baxtga qarshi, buyoqqa biror kimsa qadam ranjida qilmaypti.

– E, shundaymi? – deb qo‘ydi Kichkina shahzoda, u hech narsani tushunmagan edi.

– Bir chapak chalgin, – dedi shuhratparast unga. Kichkina shahzoda kaftlarini bir-biriga urib chapak chaldi.

Shuhratparast shlyapasini boshidan olib, tavoze bilan ta‘zim qildi.

«Qari qirolning yurtidan ko‘ra bu yer qiziqroq ekan», deb o‘yladi Kichkina shahzoda va tag‘in chapak chaldi. Shuhratparast yana shlyapasini boshidan olib ta‘zim bajo keltirdi.

Besh minutcha shu taxlitdagi qarsak-ta‘zimdan so‘ng Kichkina shahzoda bundan ham zerikdi.

– Nima qilsa, shlyapangiz boshingizdan uchib tushadi? – deb so‘radi u.

Ammo shuhratparast bu gapni eshitmadi. Izzatlab odamlar maqtovdan boshqa hamma narsaga kar bo‘lishadi-da.

– Sen rostdan ham mening chin muxlisim bo‘lasanmi? – deb so‘radi u Kichkina shahzodadan.

– Muxlis bo‘lish degani nima?

– Muxlis bo‘lish degani – bu sayyorada mening eng go‘zal, eng bashang, hammadan boy va hammadan ham aqlli ekanimni tan olish demakdir.

– Lekin sayyorangda o‘zingdan boshqa zog‘ ham yo‘q-ku!

– Bari bir. Kel, menga bir yaxshilik qil, yayrab qolay: meni bir maqtagin!

– Maqtashga-ku maqtayman-a, – dedi Kichkina shahzoda xiyol yelka qisib, – ammo bundan senga nima naf?

Shunday deb shuhratparastni ham asta tark etdi.

«Haqiqatan ham, kattalar juda g'alati xalq-da»,
deb o'yladi yo'lga tusharkan, soddalik bilan.

XII

Keyingi sayyorada piyonista yashardi. Kichkina shahzoda u yerda ko'p bo'lmadi, biroq shu qisqa vaqt ichidayoq yuragi g'ash tortib chiqdi.

U sayyoriga qadam qo'yganida, piyonista oldidagi bosh va to'la shishalar safiga jimgina tikilib o'tirardi.

Nima qilyapsan? — deb so'radi Kichkina shahzoda.

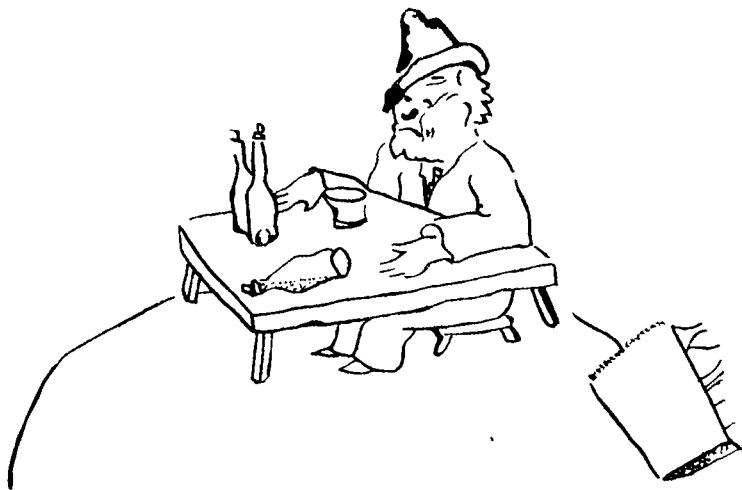
Ichyapman, — dedi piyonista xo'mrayib.

Nega?

Unutmoqchiman.

Nimani? — deb so'radi Kichkina shahzoda piyonistaga rahmi kelib.

Shu ishimning uyatligini, — dedi piyonista tan olib va boshini quyi soldi.

– Qaysi ishing? – deb so‘radi Kichkina shahzoda boyaqishga yordam berishni jon-dilidan istab.

– Ichishim uyat! – dedi piyonista va qaytib og‘i ochmadi.

Anchadan so‘ng Kichkina shahzoda lol-u hayron bo‘lib, tag‘in yo‘lga tushdi.

«Ha, shubhasiz, kattalar juda-juda g‘alati xalq» deb xayolidan kechirdi yo‘lida davom etarkan.

XIII

To‘rtinchi sayyora korchalon odamga qarashli edi. U shu qadar band ediki, Kichkina shahzoda huzuriga kirib kelganida hatto bosh ko‘tarib ham qaramadi.

– Salom, – dedi Kichkina shahzoda. – Papirosing o‘chib qolibdi.

– Ikkiga uch – besh. Beshga yetti – o‘n ikki. O‘n ikkiga uch – o‘n besh. Salom. O‘n beshga yetti – yigirma ikki. Yigirma ikkiga olti – yigirma sakkiz. Gugurt chaqishgayam vaqt yo‘q. Yigirma oltiga besh – o‘ttiz bi

U! Jami, demakkim, besh yuz bir million-u olti yuz yigirma ikki ming yetti yuz o'ttiz bitta.

- Nima u - besh yuz bir million?..

- A? E, haliyam shu yerda turibsanmi?.. Nimaligini bilmay ham qoldim... Ishim shu qadar ko'pki! Men jiddiy odamman, valaqlab o'tirishga vaqtim yo'q! Ikkiga besh - yetti...

Nima u - besh yuz million?.. - deb takrorladi Kichkina shahzoda. U biror narsa haqida so'rarkan, to javob olmaganicha tinchimasdi.

Korchalon odam boshini ko'tardi.

Elik to'rt yildan buyon shu sayyorada yashayman. Huncha vaqt mobaynida menga bor-yo'g'i uch marta turluqit berishdi. Birinchi gal, yigirma ikki yil muqaddam qayoqdandir bir tillaqo'ng'iz uchib kelib qolganida shunday bo'lgan edi. U shunaqangi shovqin solib yuzilladiki, men beixtiyor qo'shuvda to'rtta xato qilib qo'ydim. Ikkinchi gal esa o'n bir yil burun birdaniga meni hod tutib qoldi. Hadeb qadalib o'tiraverganimdan keyin... Meni sayr-tomoshga qilib yurishga fursatim yo'q. Men jiddiy odamman. Uchinchi gal... mana endi! Demak, jami bo'lishi kerak edi besh yuz million-u...

Besh yuz million nima, axir?

Korchalon odam javob bermasa qutulmasligini payqudi.

Besh yuz million bu, haligi... bor-ku har zamonda zamonda ko'rinib qoladigan?

- Nima ekan u, pashshami?

E, yo'g'-e, bor-ku kichkina, yaltiroq...

- Arimi?

- Yo'g'e! Mitti-mitti, tilladek charaqlaydi, istagan tantak unga boqishi bilan xayoli qochib ketadi. Men jiddiy odamman. Xayol surishga aslo vaqtim yo'q.

– Ha, yulduzlarmi?
– E, topding, yulduz.
– Besh yuz million yulduz, degin? Nima qilasan
ularni?

– Besh yuz million-u olti yuz yigirma ikki ming
yetti yuz o‘ttiz bitta. Men jiddiy odamman, aniqlikni
yoqtiraman.

– Xo‘sh, shuncha yulduzni nima qilasan?

– Nima qilasan, deysanmi?

– Ha.

– Hech narsa qilmayman. Men ularga egalik
qilaman, xolos.

– Yulduzlarga egalik qilasanmi?

– Ha.

– Lekin men yo‘lda bir qirolni ko‘rdim, u...

– Qirollar hech kimga egalik qilolmaydi. Ular faqat
hukmronlik qiladi. Bu butunlay boshqa narsa.

– Yulduzlarga egalik qilishning senga nima keragi
bor?

– Boy bo‘lish uchun-da, nimaga bo‘lardi.

– Boy bo‘lishning nima keragi bor?

– Boy bo‘lish, kimdir yangi yulduzlarni kashf etsa
ularga ham egalik qilish uchun kerak.

«Buyam xuddi boyagi piyonistaga o‘xshab fikr
layapti», deya ko‘nglidan o‘tkazdi Kichkina shahzoda
va yana so‘roqni davom ettirdi:

– Yulduzlarga qanday egalik qilish mumkin?

– Yulduzlar kimniki? – deb so‘radi korchalor
ensasi qotib.

– Bilmadim. Hech kimniki.

– Demak, meniki bo‘ladi. Chunki men buni bir
rinchi bo‘lib o‘ylab topdim.

– Shuning o‘zi basmi?

– Albatta-da. Aytaylik, ko‘chadan olmos topib olsang-u egasi bo‘lmasa, u seniki bo‘ladi. Agar miyanga to‘satdan biron-bir fikr kelib qolsa, darrov unga patent olasan: u endi butkul seniki. Men yulduzlarga shuning uchun ham egalik qilamanki, mengacha hech kim ularga egalik qilishni xayoliga ham keltirmagan edi.

– To‘g‘ri, – dedi Kichkina shahzoda. – Har qalay, ayt-chi, sen ularni nima qilasan?

– Ular ustidan hukmimni yurgizaman, – dedi korchalon. – Tinimsiz sanab turaman. Bu judayam qiyin ish. Ammo men jiddiy odamman.

Biroq Kichkina shahzodaga bu izoh kifoya qilmadi.

– Deylik, mening shohi ro‘molcham bo‘lsa, uni bo‘ynimga o‘rab o‘zim bilan olib ketishim mumkin, – dedi u. – Mabodo mening bir gulim bo‘lsa, uzib olib ketishim mumkin. Lekin sen yulduzlarni o‘zing bilan birga olib ketolmaysan-ku!

– To‘g‘ri, ammo men ularni bankka qo‘yishim mumkin.

– Qanday qilib?

– Mana bunday qilib: qog‘ozga qancha yulduzim borligini yozib chiqaman-da, keyin shu qog‘ozni tortmaga solib qulflab qo‘yaman.

– Bo‘ldimi shu bilan?

– Shuning o‘zi kifoya.

«Qizig‘-a! – deb o‘yladi Kichkina shahzoda. – Hatto shoirona ham. Ammo unchalik jiddiy ish emas».

Nima jiddiy, nima nojiddiy – buni Kichkina shahzoda kattalar singari emas, o‘zicha tushunardi.

– Mening feruza gulim bor, uni har kuni ertalab sug‘oraman, – dedi u. – Uchta vulqonim bor, har haftada ularni tozalab turaman. Bittasi so‘ngan, uni

ham tozalayman, har ehtimolga qarshi. Gulimga ham, vulqonlarimga ham mening ularga egalik qilishimdan naf bor. Yulduzlarga esa sening egaligingdan zig'irdak ham naf yo'q...

Korchalon nimadir demoqchi bo'lib og'iz juftladi-yu, biroq javob topolmadi. Kichkina shahzoda yo'liga jo'nadi.

«Yo'q, kattalar chindan ham nihoyatda antiqa xalq», deya soddalik bilan ko'nglidan kechirdi u yo'lida davom etarkan.

XIV

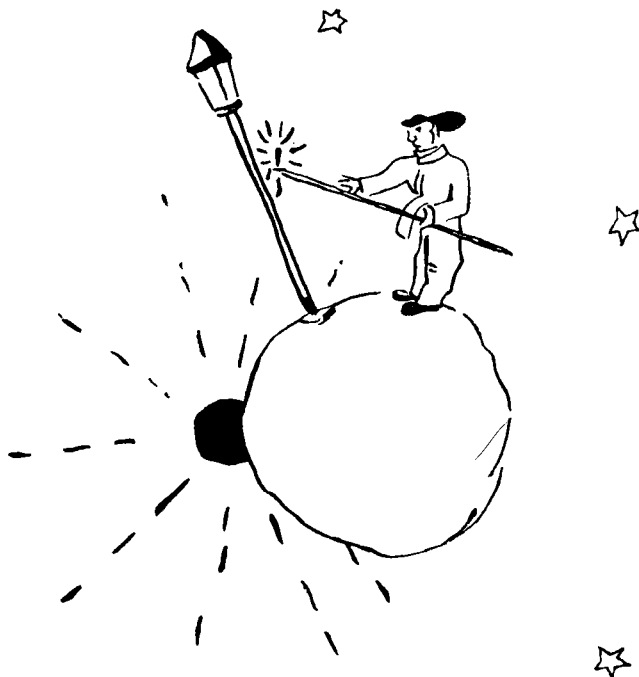
Beshinchi sayyora judayam g'aroyib edi. U boshqa sayyoralarning hammasidan kichkina bo'lib, sathiga bor-yo'g'i bitta fonus chiroq bilan charog'bon joylashgan edi. Kichkina shahzoda, bepoyon koinot qa'rida garddek bo'lib ketgan, na birorta uy, na birorta tirik jon bo'lgan bu mitti sayyorada chiroq bilan charog'bonning nima keragi borligiga mutlaqo tushuna olmadi.

«Ehtimol, bu odam ham tentakdir. Ammo u qirol, shuhratparast, piyonista va korchalon singari tentak emas. Uning ishida, har qalay, ma'no bor. U fonusini yoqqan paytda go'yo yana bir yulduz chaqnagandek yoki yana bir gul ochilgandek bo'ladi. Chirog'ini o'chirgan paytda esa, go'yo yulduz so'ngandek yoki gul so'lgandek bo'ladi. Judayam ajoyib mashg'ulot ekan. Bu chinakamiga foydali bo'lsa kerak, chunki go'zal ish».

Sayyoraning ro'parasiga yetib kelgach, u ehtirom bilan charog'bonga ta'zim qildi.

— Salom, — dedi u. — Nega hozir chirog'ingni o'chirding?

— Shart shunday, — deb javob berdi charog'bon. — Salom.

— Qanaqa shart?

— Chiroqni kechqurun o‘chirishim kerak. Oqshoming xayrli bo‘lsin!

U shunday deb chiroqni yana yoqdi.

— Unday bo‘lsa, nega tag‘in yoqding?

— Shart shunday, — deb takrorladi charog‘bon horg‘in.

— Tushunmadim, — dedi Kichkina shahzoda tan olib.

— Tushunadigan narsaning o‘zi yo‘q, — dedi charog‘bon. — Shart bo‘lgandan keyin bajarish kerak. Salom!

Shunday deb chiroqni o‘chirdi-da, qizil katakli ro‘molcha bilan peshanasini artib:

— Juda kasbim og‘ir, — dedi. — Bir paytlar buning

ma'nosi bor edi. Chiroqni kechqurun yoqardim, ertalab o'chirardim. Ixtiyorimda dam olishga bir kun, uxlashga bir kecha qolardi...

— Xo'sh, keyin shart o'zgarib qoldimi?

— Shart o'zgarmadi, — dedi charog'bon. — Hamma balo shunda-da! Mening sayyoram kundan kunga tezroq aylanmoqda, shart esa hamon o'sha eskiligicha qolyapti.

— Endi nima qilasan? — deb so'radi Kichkina shahzoda.

— Nimayam qilardim? Sayyora bir daqiqa ichida to'la aylanib chiqadi, nafas rostdashga bir soniya ham fursatim qolmaydi. Chiroqni har daqiqada yoqib-o'chirishga majburman.

— Ana xolos! Rosa qiziq-ku! Demak, sening sayyorangda kunning uzunligi bor-yo'g'i bir daqiqa ekan-da!

— Nimasi qiziq ekan buning, — dedi charog'bon e'tiroz bildirib. — Mana, hozir ikkalamiz bir oydan buyon gaplashib turibmiz.

— Bir oydan buyon?!

— Ha-da. O'ttiz daqiqa. O'ttiz kun. Oqshoming xayrli bo'lsin!

U shunday deb yana chiroqni yoqdi.

Kichkina shahzoda charog'bonga tikilib qoldi. Ahdiga sodiq bu odam unga hammadan ko'ra ko'proq yoqqan edi. Bir paytlar o'zining quyosh botishini yana bir marta tomosha qilish uchun kursichani nari-beri surib, yurganlari yodiga tushib ketdi-yu bu yangi do'stiga yordam bergisi keldi.

— Menga qara, — dedi u charog'bonga, — bir yo'li bor: sen xohlagan paytingda dam olishing mumkin, faqat...

– Mening doim dam olgim keladi, – dedi charog‘bon.

Ahdga sodiq qolib ham dangasa bo‘lish mumkin-da, axir!

– Sening sayyorang shunchalik kichkinaki, – deb davom etdi Kichkina shahzoda, – uch hatlab uni aylanib chiqishing mumkin. Bilasanmi, shunday tezlik bilan yurishing kerakki, quyosh hamisha sen tarafda bo‘lishi lozim. Qachon dam olging kelsa, ketaverasan, ketaverasan... Shunda kunning uzunligi sen xohlagancha davom etadi.

– E, buning foydasi kam, – dedi charog‘bon. – Men dunyoda hamma narsadan ham uyquni yaxshi ko‘raman.

– Unda, ahvoling chatoq, – dedi Kichkina shahzoda achinib.

– Ahvolim chatoq, – deb tasdiqladi charog‘bon. – Salom.

Shunday deb tag‘in chiroqni o‘chirdi.

«Ana odam! – dedi Kichkina shahzoda o‘zicha, yo‘lida davom etarkan. – Hoynahoy, qirol ham, shuhratparast-u piyonista ham, korchalon ham undan nafratlangan bo‘lurdi. Ammo, menimcha, ularning orasida eng rasosi shu. Ehtimol, faqat o‘zi haqidagina o‘ylamasligi uchun ham u shunaqadir».

Kichkina shahzoda asta xo‘rsindi.

«Mana men do‘st tutinishim mumkin bo‘lgan odam – deb o‘yladi yana. – Lekin uning sayyorasi shu qadar kichkinaki, ikki kishi sig‘maydi...»

Bu ajoyib sayyoriga boshqa bir sabab tufayli ham achinayotganini tan olmoqqa u botinolmadi: bu yerda yigirma to‘rt soat mobaynida quyosh botishini bir ming to‘rt yuz qirq marta tomosha qilish mumkin edi-da!

XV

Oltinchi sayyora avvalgisidan o‘n barobar katta edi. Unda yostiqdek-yostiqdek kitoblar yozadigan chol yashardi.

— Ana buni qarang-a! Sayyoh keldi! — deb xitob qildi u Kichkina shahzodani ko‘rib.

Kichkina shahzoda nafas rostdash uchun stol yoniga o‘tirdi. Benihoya ko‘p yo‘l yurib obdan charchagan edi u!

— Qayerdansen? — deb so‘radi chol.

— Bu katta kitobingiz nimasi? — deb so‘radi Kichkina shahzoda. — Bu yerda nima qilib o‘tiribsiz?

— Men geografman, — dedi chol.

— Geograf degani nima?

— Bu degani — daryo-yu dengizlarning, shahar va tog‘larning, cho‘l-u biyobonlarning qayerda joylashganini biladigan odam.

— E, zo‘r ekan! — dedi Kichkina shahzoda. — Chindan ham, mana buni haqiqiy ish desa arziydi!

U shunday deb geografning sayyorasiga nazar tashladi. U umrida hech qachon bunday katta sayyorani ko‘rmagan edi.

— Sayyorangiz judayam chiroyli ekan, — dedi u. — Ayting-chi, okeanlar bormi bu yerda?

— Bunisini bilmadim, — dedi geograf.

— E-e, — dedi Kichkina shahzoda hafsalasi pir bo‘lib. — Tog‘ bormi, tog‘?

— Bilmayman, — dedi geograf.

— Shaharlar, daryolar, sahrolar-chi?

— Buniyam bilmayman.

— Axir siz geografsiz-ku!

— Bo‘lmasa-chi! — dedi chol viqor bilan. — Gap

shunda-da: men sayyoh emas, geografman. Menga sayyohlar juda-juda yetishmaydi. Chunki shaharlar, daryo-yu tog‘lar, dengiz-u okeanlarni, cho‘l-u biyobonlarni geograflar hisoblab qayd etmaydi. Geograf – bu katta odam, uning sang‘ib yurishga vaqti yo‘q. U o‘z kabinetidan chiqmaydi, ammo sayohatchilarni qabul qilib ularning hikoyalarini yozib oladi. Agar ularning birortasi qiziqroq voqeani aytib bersa, geograf hujjat to‘plab, shu sayyohning bama‘ni odammi yoki betayinligini tekshiradi.

– Nima uchun?

– Chunki sayyoh aldab uydirmalarni so‘zlagan bo‘lsa, jug‘rofiya darsliklari chalkashib ketadi-da. Agar u ko‘proq ichadigan bo‘lsa, tag‘in tashvish ortdi, deyaver.

– Nega?

– Negaki, piyonistalarning ko‘ziga hamma narsa ikkita bo‘lib ko‘rinadi. Uning gapiga ishonib, geograf bitta tog‘ni ikkita deb yozib qo‘yishi mumkin.

– Men bir odamni bilardim... Undan yomon sayyoh chiqardi, – deb qo‘ydi Kichkina shahzoda.

– Bo‘lsa bordir. Xo‘sh, shunday qilib, agar sayyoh bama’ni odam bo‘lib chiqsa, keyin uning kashfiyoti tekshiriladi.

– Qanday tekshiriladi? Borib ko‘rib kelinadimi?

– E, yo‘q. Bu judayam murakkab ish. Shunchaki, sayyohdan kashfiyotini tasdiqlaydigan ashyoviy dalil talab etiladi, xolos. Masalan, agar u ulkan bir tog‘ni kashf etgan bo‘lsa, undan katta-katta xarsangtoshlarni olib kelib ko‘rsatishi kerak. – Geograf birdaniga hayajonga tushdi. – E, aytmoq-chi, o‘zing ham sayyohsan-ku! Hoynahoy, g‘oyat uzoqdan kelgandirsan. Menga o‘z sayyorang haqida gapirib ber!

Geograf oldidagi qalin daftarini ochdi-da, qalam yo‘na boshladi. Sayyohlarning hikoyalari avval qalamda yozib olinadi, kashfiyotini tasdiqlaydigan ashyoviy dalil keltirgachgina, ularning xotiralarini siyoh bilan yozish mumkin.

– Qulog‘im senda, – dedi geograf.

– He, mening sayyoramda unchalik qiziq narsa yo‘q, – dedi Kichkina shahzoda. – U yerda hamma narsa nihoyatda kichkina. Uchta vulqon bor, ikkitasi uyg‘oq, bittasi allaqachon so‘ngan. Lekin bilib bo‘lmaydi-da.

– Ha, bilib bo‘lmaydi, – deb ma’qulladi geograf.

– Keyin, mening bir gulim bor.

– Gullarni hisobga olmaymiz, – dedi geograf.

– Nimaga?! Axir, u judayam chiroyli-ku!

– Chunki, gullar efemer sanaladi.

– «Efemer»ingiz nimasi?

– Jug‘rofiya kitoblari – dunyodagi eng qimmatbaho kitoblardir, – deb tushuntirdi chol. – Ular hech qachon eskirmaydi. Zero, tog‘ning o‘z o‘rnidan qo‘zg‘alishi kamdan-kam uchraydigan hodisa. Yoki

okeanning qurib qolishi... Biz faqat mangu va turg'un narsalar xususidagina yozamiz.

— Biroq, so'ngan vulqon qaytib uyg'onishi mumkin-ku, — deb uning gapini bo'ldi Kichkina shahzoda. — «Efemer» degani nima o'zi?

— Vulqon uyg'oqmi, so'nganmi, buni biz, geograflar uchun ahamiyati yo'q, — dedi geograf. — Muhimi shundaki, u tog'. Tog' esa o'zgarmaydi.

— «Efemer» degani nima? — deb tag'in takrorladi Kichkina shahzoda.

— Bu — hademay yo'q bo'ladigan narsa, degani.

— Mening gulim ham hademay yo'q bo'ladimi?

— Albatta.

«Mening feruza gulim, mening yagona quvonchim mangu emas ekan, — deb anduh bilan shivirladi Kichkina shahzoda. — U balo-qazolardan, ofat-u to'fonlardan o'zini qanday asraydi? Bor-yo'g'i to'rttagina tikoni bo'lsa. Men uni tashlab ketdim, huvillagan sayyoramda yolg'iz o'zi qolgan edi-ya!»

Shundagina u tark etilgan guliga behad achinib ketdi, dilini g'ussa chulg'adi. Ammo shu ondayoq jur'atini to'plab:

— Endi men qayoqqa borsam ekan, nima maslahat berasiz? — deb so'radi.

— Yer degan bir sayyora bor, shunga borib ko'r, — deb javob berdi geograf. — Uning nufuzi chakki emas...

Kichkina shahzoda yo'lga tushdi, ammo fikri yodi sayyorasida qolgan yolg'izgina gulda edi.

XVI

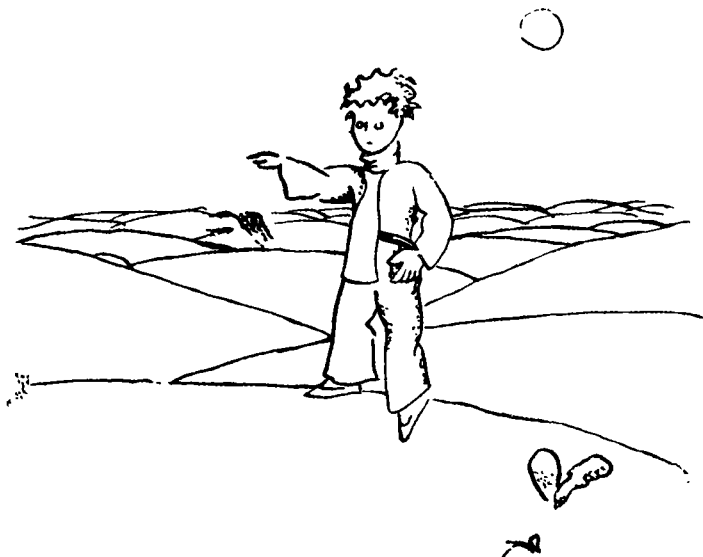
Shunday qilib, u qadamranjida qilgan yettinchi sayyora Yer edi.

Yer — oddiy sayyoralardan emas! Bunda bir yuz

yigirmata qirol (negr qirollari ham shunga kiradi, albatta), yetti ming geograf, to‘qqiz yuz ming kor-chalon, yetti yarim million piyonista, uch yuz o‘n bir millon shuhratparast, xullas, jami ikki milliardga yaqin katta odam mavjud.

Yerning naqadar kattaligi haqida sizga birmuncha tasavvur bermoq uchun shuni aytish bilangina kifoyalanaman: elektr kashf etilguniga qadar olti qit’ada charog‘bonlarning to‘rt yuz oltmish ikki ming besh yuz o‘n bir kishidan iborat ulkan lashkari tutib turilardi.

Agar chetdan razm solinsa, bu qoyilmaqom bir tomosha bo‘lardi. Bu ulkan lashkarning xatti-harakatlari go‘yo baletdagidek aniq bir qoidaga bo‘ysunardi. «Sahna»ga birinchi bo‘lib Yangi Zelandiya va Avstraliyadagi charog‘bonlar chiqishardi. Ular chiroqlarini yoqib, uxlagani ketishardi. Keyin xitoy charog‘bonlarining navbati kelardi. O‘z «raqsi»ni ado etib, ular ham parda ortiga g‘oyib bo‘lishardi. Ulardan so‘ng

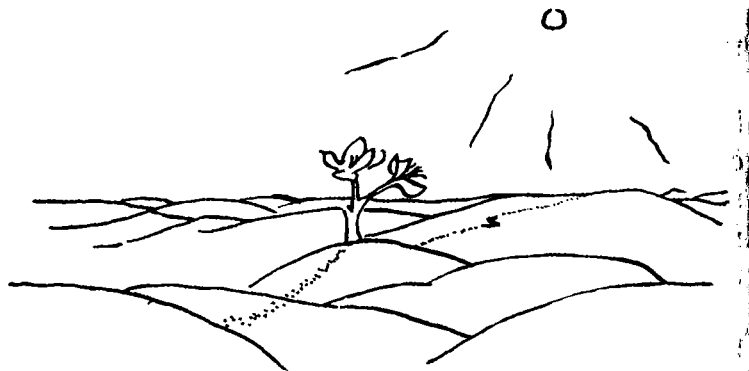
Rossiya va Hindiston charogʻbonlariga gal tegardi. Keyin esa — Afrika va Yevropa, undan soʻng Janubiy Amerika va nihoyat, Shimoliy Amerikadagi charogʻbonlarning navbati yetardi. Shu tariqa hech kim hech qachon adashib ketmas, hamma «sahna»ga oʻz vaqtida chiqardi. Ha, bu chindan ham qoyilmaqom tomosha edi!

Faqat, shimoliy qutbdagi yagona fonusni yoqishi lozim boʻlgan charogʻbon bilan uning janubiy qutbdagi hamkasbiga hammadan ham maza edi, ikkalasi ham ortiqcha tashvish-taraddudsiz yashardi: ular oʻz hunarini yilda ikki martagina koʻrsatardi, xolos.

XVII

Baʼzan haddan tashqari suxandonlik qilging kelib qolganda ozmi-koʻpmi mubolagʻa qilasan kishi. Mana, men ham charogʻbonlar haqida soʻzlay turib, haqiqatga birmuncha xilof ish tutdim. Ishqilib, sayyoramizni yaxshi bilmaydiganlarda u haqda notoʻgʻri tushuncha paydo boʻlmasa bas! Aslida odamlar Yer yuzida unchalik koʻp joyni egallamaydi. Agar unda istiqomat qiladigan ikki milliard odam toʻplanib, xuddi mitingdagidek yelkama-yelka tursa, ular ortiqcha qiynalib-netmay, uzunasi va kengligi yigirma mil keladigan maydonga bermalol joylashgan boʻlur edi. Butun insoniyatni Tinch okeandagi tangadekkina orolchaga ham sigʻdirib yuborish mumkin.

Kattalar, albatta, bu gapingizga ishonmaydilar. Ular oʻzlarini juda koʻp joyni egallaydigan chogʻlaydilar, oʻzlarini xuddi baobablardek bahaybat va ulugʻvor hisoblaydilar. Siz shunda ularga aniq hisob-kitob qilib chiqishni taklif eting. Bu gap ularga maʼqul boʻladi, axir ular raqam desa oʻlib qolishadi-ku. Siz esa bu boʻlmagʻur arifmetika bilan boshingizni qotirib

— Kingaki tegsam, uni asliga — tuproqqa aylantiraman, — dedi u. — Ammo sen yulduzdan tushib kelsansan, yulduzdek poksan...

Kichkina shahzoda indamay turaverdi.

— Senga rahmim keladi, — deya davom etdi ilon. — Tosh-metin bu zaminda sen shu qadar zaif, ojizsan, ki... Yodingda bo'lsin, qachonki olisda qolgan sayyorangni eslab yuraging g'ussaga to'lsa, men senga yordam qilishim mumkin. Men...

— Gapingni juda yaxshi tushundim, — dedi Kichkina shahzoda. — Ammo nega doim jumboq bilan so'zlaysan?

— Men hamma jumboqlarni hal etaman, — dedi ilon.

Ikkalasi tag'in jimib qoldi.

XVIII

Kichkina shahzoda sahroni kesib o'tdi-yu, hech kimni uchratmadi. Yo'lda faqat nimjongina, rangpar bir gulga duch keldi.

— Salom, — dedi Kichkina shahzoda.

– Salom, – deb javob qaytardi gul.

– Odamlar qayoqda? – deb muloyim ohangda so‘radi Kichkina shahzoda.

Kunlarning birida yonginasidan o‘tib ketayotgan karvonga gulning ko‘zi tushib qolgan edi.

– Odamlar deysanmi? Ha-a... Ular, chamasi, beshtami-oltita edi. Men ularni ko‘p yil burun ko‘rgan edim. Ammo ularni qayerdan izlash kerakligini bilmayman. Shamoldek uchib yurishadi, ildizi yo‘q ularning, shuning uchun ham topish qiyin.

– Xayr, yaxshi qol, – dedi Kichkina shahzoda.

– Xayr, – dedi gul.

XIX

Kichkina shahzoda baland toqqa chiqib borardi. Shu paytgacha u o‘zining tizzasidan keladigan uchta vulqonidan boshqa birorta tog‘ni ko‘rmagan edi. So‘ngan vulqon unga kursi bo‘lib xizmat qilardi. Shu sababli, u hozir bu yuksak tog‘dan turib sayyorani boshdan-oyoq ko‘zdan kechirsa bo‘lar, undagi jamiki odamlarni ham ko‘rsam kerak, degan fikrga keldi. Biroq tog‘ tepasiga chiqib borgach, ignadek o‘tkir va ingichka cho‘qqilargagina ko‘zi tushdi, xolos.

– Salom, – dedi u har ehtimolga qarshi.

– Salom... salom... lom... – deya aks sado yangradi.

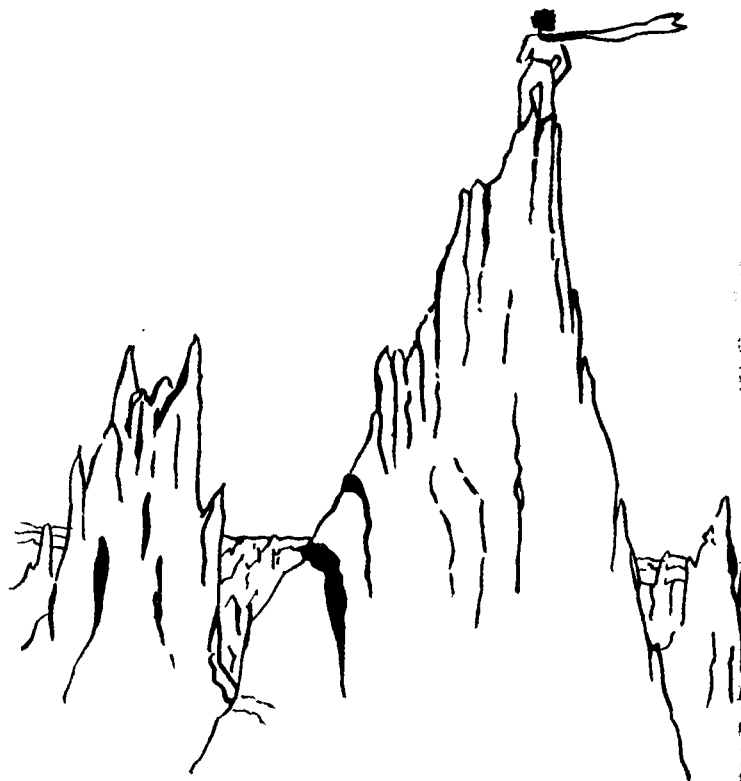
– Siz kimsiz? – deb so‘radi Kichkina shahzoda.

Siz kimsiz... kimsiz... kimsiz... – deya aks sado yangradi yana.

Kelinglar, do‘st bo‘laylik, men yakka-yu yolg‘izman, – dedi u.

Yakka-yu yolg‘iz... yolg‘iz... – deya aks sado yangradi.

«Shunchalik ham g‘alati sayyora bo‘ladimi! – deb

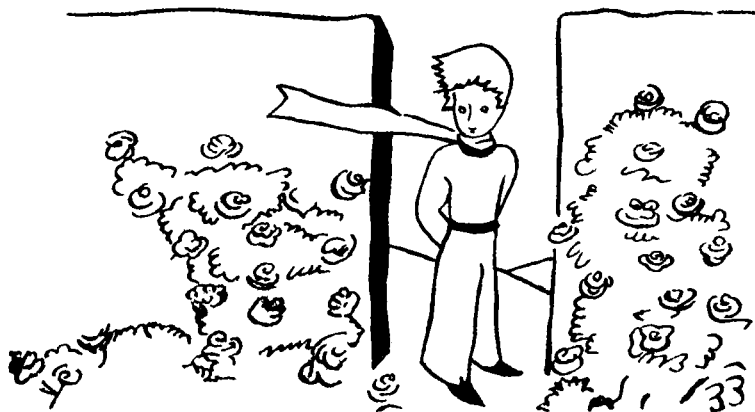

o‘yladi Kichkina shahzoda, — yap-yalang‘och, tap-taqir, hamma tomoni igna. Odamlarida quvvai hofiz ham yetishmas ekan. Aytgan gapingni takrorlashda boshqa narsani bilmaydi... Uyimda feruza gulim bo‘ladi, u mening ko‘rar ko‘zim, quvonchim edi, u hamisha birinchi bo‘lib so‘ylardi».

XX

Kichkina shahzoda qum barxanlari aro, qoya va muzliklar aro uzoq kezib yurdi va nihoyat, yo‘lga tushib oldi. Har qanday yo‘l esa odamzot huzuriga eltadi.

— Salom, — dedi u.

Uning qarshisida gul-chechaklarga to‘la bir chamanzor yastanib yotardi.

– Salom, – deb javob qaytarishdi gullar.

Shunda Kichkina shahzoda bu gullarning barchasi uning feruza guliga o‘xshash ekanini payqadi.

– To‘xtang, sizlar kimsiz? – deb so‘radi u lol bo‘lib.

– Bizlar – gulumiz, – deb javob berishdi gullar.

– Shunaqami... – dedi Kichkina shahzoda bo‘shashib.

So‘ng daf‘atan o‘zini benihoya baxtsiz sezdi. Feruza gul unga, butun olamda men kabi zebo sanam yo‘q, deb aytgan edi. Mana, hozir poyidagi bu chamanzorda erka guli yanglig‘ gullarning besh mingtasi yal-yal tovlanib turibdi!

«Agar buni ko‘rsa, u qanchalar xafa bo‘lardi-ya!

deb o‘yladi Kichkina shahzoda. – Chamasi, kulgili ko‘rinmaslik uchun u zo‘r berib yo‘tala boshlagan, o‘zini hatto jon taslim qilayotgandek ko‘rsatgan bo‘lur edi. Men esa uning ortidan xuddi bemorning ortidan yurgandek ergashib, taskin-tasalli berishga majbur

bo'lardim, aks holda, meni tashvish-u uyatga qo'yish uchun ham u jon taslim qilardi...»

Keyin xayoliga yana shunday fikr keldi: «Men, o'zimcha dunyoda tanho gulga egaman, deb yurardim, hech qayda uning tengi-yu o'xshashi yo'q, deb o'ylardim, vaholanki, u oddiygina bir gul ekan. Mening bor bud-shudim o'sha oddiygina gul-u bo'yi tizzamdan keladigan uchta vulqondan iborat edi, uning ham bittasi so'ngan, kim bilsin, balki abadiy uyg'onmas... endi mening podsholigim qoldimi...»

U maysa uzra yuztuban tushgancha, yig'lab yubordi.

XXI

Xuddi shu payt ro'parasida Tulki paydo bo'ldi.

— Salom, — dedi u.

— Salom, — deya alik oldi Kichkina shahzoda xushfe'llik bilan, biroq tevarak-atrofiga alanglab, hech kimni ko'rmadi.

— Men bu yerdaman, — degan ovoz eshitildi yana.

— Daraxtning tagidaman...

— Sen kimsan? — deb so'radi Kichkina shahzoda.

— Bunchayam chiroylisan!

— Men — Tulkiman, — dedi Tulki.

– Men bilan o‘ynagin, – deb o‘tindi Kichkina shahzoda. – Bilsang, hozir shu qadar xafamanki...

– Sen bilan o‘ynayolmayman, – dedi Tulki. – Men qo‘lga o‘rgatilmaganman.

– E, kechirasan, bo‘lmasa, – dedi Kichkina shahzoda, ammo biroz o‘ylanib: – «Qo‘lga o‘rgatilmagan» – degani nima? – deb so‘radi.

– Bu yerlik emas ekansan-da, – dedi Tulki. – Nima izlab yuribsan bu joylarda?

– Odamlarni izlayapman, – dedi Kichkina shahzoda. – «Qo‘lga o‘rgatish» degani nima?

– Odamlarni izlayapman, degin? Ularning yonida quroli bo‘ladi, shuni taqib ovga chiqishadi. Juda chatoqda, shunisi. Ular tovuq ham boqishadi. Yagona ma’qul ishi shu ularning. Sen tovuq izlamayapsanmi?

– Yo‘q, – dedi Kichkina shahzoda. – Men do‘st izlab yuribman. Xo‘sh, «qo‘lga o‘rgatish» degani nima?

– Bu allaqachonlar unut bo‘lib ketgan tushuncha, – deb tushuntirdi Tulki. – Bu degani – rishtalar bog‘lamoq demakdir.

– Rishta bog‘lamoq?

– Xuddi shunday, – dedi Tulki. – Hozir sen men uchun dunyodagi o‘zingga o‘xshagan yuz ming bolaning birisan, xolos. Hozircha sen menga kerak emas san, men ham senga kerak emasman. Men ham senga hozir dunyodagi yuz minglab tulkingning biriman, xolos. Ammo bordi-yu sen meni qo‘lga o‘rgatsang, ikkimiz bir-birimizga kerak bo‘lib qolamiz. Sen men uchun dunyodagi yagona odamga aylanasan. Men ham sen uchun dunyoda yagonaga aylanaman...

– Tushungandek bo‘lyapman, – dedi Kichkin shahzoda. – Bir gul bor edi... chamasi, u meni qo‘lga o‘rgatgan ekan...

– Bo‘lishi mumkin, – deb tasdiqladi Tulki. – Yoz yuzida nimalar bo‘lmaydi, deysan.

– Bu voqea Yerdada bo‘lmagan, – dedi Kichkin shahzoda.

Tulki hayron qoldi:

– Qayerda bo‘lgan? Boshqa sayyoradami?

– Ha.

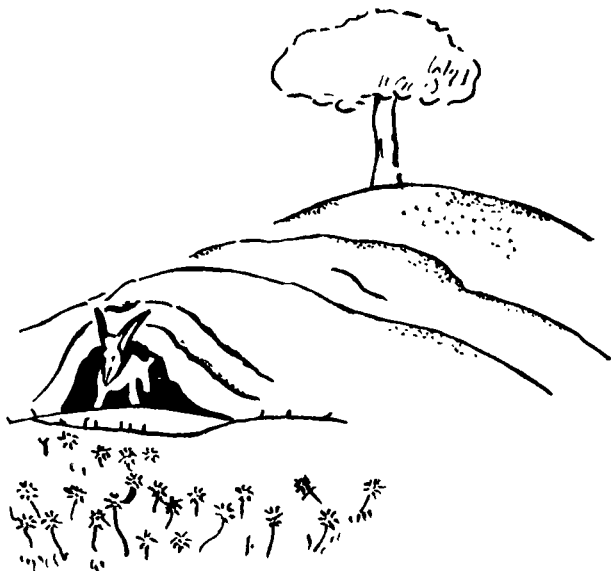
– O‘sha sayyorada ham ovchilar bormi?

– Yo‘q.

– E, soz ekan-ku! Tovuq bormi?

– Yo‘q.

– Bir kam dunyo degani shu ekan-da! – deb xo‘rsindi Tulki. Ammo zum o‘tmay, tag‘in so‘z boshladi: – Hayotim judayam zerikarli. Men tovuqni poylayman, odamlar esa meni poylaydi. Tovuqniyam hammasi bir xil, odamniyam. Shuning uchun hayotim mudom zerikish bilan o‘tadi. Agar sen meni qo‘lga o‘rgatsang, qorong‘i turmushimga nur kirardi. Shunda sening oyoq tovushlaringni men minglab odam ichidan ajrata oladigan bo‘laman. Hozir odam sharpasini sez-sam bas, darhol bekinish payiga tushaman. Ammo meni

qo'lgaga o'rgatsang bormi, qadam olishing xuddi ohan-rabo musiqa yanglig' meni o'ziga chorlaydi-yu yashirinib yotgan joyimdan istiqbolingga yugurib chiqaman. Undan keyin huv anavi bug'doyzorni ko'ryapsanmi? Qara, bug'doy g'arq pishib yotibdi. Men don-dun yemayman, g'alla bilan ishim yo'q. Bug'doyzor dalalarining men uchun hech qanday ma'nosi yo'q. Buning qanchalar qayg'uli ekanini bilsang edi! Sening sochlarining ajoyib, tillarang tovlanadi. Agar meni qo'lgaga o'rgatsang, shunday soz bo'ladiki! Oltin tusli bug'doyzor endi menga seni eslata boshlaydi. Va shunda men boshoqlarning shamolda chayqalishini yaxshi ko'rib qolaman...

Tulki jimib qoldi, Kichkina shahzodaga uzoq termildi, nihoyat:

— Iltimos... meni qo'lgaga o'rgatgin, — dedi.

— Jonim bilan o'rgatardim-u, — dedi Kichkina shahzoda, — lekin vaqtim ziqroq-da. Men hali do'stlar nrttirishim, juda ko'p narsalarni bilib olishim kerak.

– Faqat qo‘lga o‘rgatilgan narsalarnigina bilib olish mumkin, – dedi Tulki. – Hozir odamlarning biror narsani bilishga vaqti qolmagan. Hamma narsani tayyorligicha magazindan olishadi. Lekin do‘st sota-digan magazin yo‘q-da, shuning uchun ham odamlar endi do‘st orttirmaydi. Agar do‘st orttirmoqchi bo‘lsang, meni qo‘lga o‘rgata qol!

– Xo‘p, buning uchun nima qilish kerak? – deb so‘radi Kichkina shahzoda.

– Sabr-toqatni bir joyga yig‘ish kerak, – deb javob berdi Tulki. – Dastlab sal uzoqroqda, huv anavi yerdagi maysaning ustiga kelib o‘tirasan. Men senga avval biroz hadiksirab qarayman, sen bunga indamaysan, maylimi? Chunki so‘z bir-birimizni anglashimizga xalqit beradi, xolos. Keyin esa kun sayin asta-sekin yaqinroq kelib o‘tiraverasan...

Ertasiga Kichkina shahzoda yana shu joyga keldi.

– Yaxshisi, har kuni bir paytda kela qolgin, – deb iltimos qildi Tulki. – Masalan, agar soat to‘rt-da keladigan bo‘lsang, men soat uchdan o‘zimni baxtiyor his qila boshlayman. Muddat yaqinlashgan sari bu quvonch orta boradi. Soat to‘rt-da esa yuragim hayajonga to‘lib shodumonlik bilan tepa boshlaydi. Ana shundagina men baxt-saodatning qad-rini sezaman! Bordi-yu sen har kuni har xil vaqtda keladigan bo‘lsang, meni bu baxtiyorlik tuyg‘usidan mahrum qilasan... Rasm-rusumni to‘g‘ri bajo keltirish kerak.

– Rasm-rusum nima? – deb so‘radi Kichkina shahzoda.

– Buyam allaqachon unutilgan narsa, – deya tu-shuntirdi Tulki. – U shunday bir narsaki, u tufayli qaysidir bir kun boshqa kunlarga mutlaqo o‘xshamay-

di, u tufayli qaysidir davr boshqa davrlarga mutlaqo o'xshamaydi. Masalan, mening payimda yuradigan ovchilarda shunday rasm-rusum bor: ular payshanba kunlari qishloqi oyimqizlar bilan ko'ngilxushlik qilishadi. Shuning uchun ham payshanba degani juda ajoyib kunda! Shu kunlari men asta sayr qilgani chiqaman, hatto uzumzorning chekkasigacha bemalol boraman. Agar ovchilar ma'lum kunlarda emas, xohlagan paytlarida ko'ngilxushlik qilaversalar, hamma kunlar bir xil bo'lib qolardi, unda men hordiq nimaligini bilmay o'tib ketardim.

Shu tariqa Kichkina shahzoda Tulkini qo'lga o'rgatdi. Mana, nihoyat ayriliq chog'i ham yetdi.

— Endi seni eslab yig'lab yuraman, — deya xo'rsindi Tulki.

— Ayb o'zingda, — dedi Kichkina shahzoda. — Seni ranjitishni sira-sira istamasdim, axir, o'zing aytgan eding-ku, meni qo'lga o'rgat, deb...

— Ha, albatta, — dedi Tulki.

— Lekin yig'layman, deyapsan-ku!

— Albatta yig'layman-da.

— Demak, seni qo'lga o'rgatib noto'g'ri qilib-manda.

– Yo‘q, – deb bosh chayqadi Tulki, – bundan xafa emasman. Esingdami, oltin boshqoq haqida senga aytgan gaplarim? – U jimib qoldi, oradan sal o‘tgach, tag‘in qo‘shib qo‘ydi: – O‘sha gulzorga yana bir marta borib qaragin, feruza gulingning olamda chindan ham yagona ekaniga ishonch hosil qilasan. Qaytib kelganingdan so‘ng, xayrlashar chog‘i seni yana bir sirdan ogoh etaman. Mayli, bu senga mendan hadya bo‘lsin.

Kichkina shahzoda chamanzorga qarab ketdi.

– Sizlar mening feruza gulimga sirayam o‘xshamaysizlar, – dedi ularga. – Sizlar hali hech nima emassizlar, chunki sizlarni biror kimsa qo‘lga o‘rgatgan emas, sizlar ham biror kimsani qo‘lga o‘rgatgan emassizlar. Mening Tulkim ham avval shunday edi, yuz minglab boshqa tulkilardan aslo farqi yo‘q edi. Ammo men u bilan do‘st tutindim, endi u men uchun yorug‘ olamdagi yagona tulkiga aylandi.

Gullar xijolatdan qip-qizarib ketishdi.

– Sizlar chiroylisizlar, ammo dilingiz bo‘m-bo‘sh, – deya davom etdi Kichkina shahzoda. – Sizlarni deb odamning qurbon bo‘lgisi kelmaydi. Albatta, feruza gulimga tasodifan ko‘zi tushib qolgan o‘tkinchi uni so‘zsiz sizlarga o‘xshaydi, deb aytishi mumkin. Ammo uning yolg‘iz o‘zi menga sizlarning barchangizdan ko‘ra qadrliroq. Chunki men har kuni sizlarni emas, uni sug‘organman-da. Parda tortib, shisha qalpoq tutib sizlarni emas, uni izg‘irin-u sovuqlardan asrab-avaylaganman. Uni deb, kapalaklar tezroq ochilib chiqib u bilan o‘ynasin, deb g‘umbaklar olib kelganman. Men uning arz-u dodini ham, noz-u firog‘ini ham eshitganman, hatto sukutga cho‘mgan

chog'larida ham ko'nglini sezib turganman. U —
meniki, u mening yolg'izim, yagonam...

Shundan so'ng Kichkina shahzoda Tulkingning yoniga
qaytib keldi:

— Xayr, yaxshi qol... — dedi u.

— Xayr, yaxshi bor, — dedi Tulki. — Mana senga
aytmoqchi bo'lgan sirli gapim: faqat ko'ngil ko'ziga
ochiq, eng asosiy narsani ko'z bilan ko'rolmaysan.

— Eng asosiy narsani ko'z bilan ko'rolmaysan, —
deb takrorladi Kichkina shahzoda, bu hikmatni eslab
qolish uchun.

— Guling senga shuning uchun ham qadrliki, unga
ko'nglingni bergansan.

— Chunki unga ko'nglimni berganman... — deb
takrorladi Kichkina shahzoda yaxshiroq eslab qolish
uchun.

— Odamlar bir haqiqatni unutdilar, — dedi Tulki,
ammo sen aslo yodingdan chiqarma: kimniki qo'lga
o'rgatgan bo'lsang, uning taqdiriga hamisha javobgarsan.
Unutma, feruza guling uchun ham javobgarsan.

— Feruza gulim uchun javobgarman... — deb
takrorladi Kichkina shahzoda yaxshiroq eslab qolish
uchun...

XXII

— Salom, — dedi Kichkina shahzoda.

Salom, — deb javob qildi bekat nazoratchisi.

— Nima qilib turibsan bu yerda? — deb so'radi
Kichkina shahzoda.

— Yo'lovchilarni saralayapman, — dedi nazoratchi.

Mingta-mingta qilib poyezdga o'tqazaman-da, biri-
ni o'ngga, ikkinchisini so'lga jo'nataman.

Shu payt yop-yorug' derazalarining oynalarini

yarqiratgancha tezyurar poyezd gumburlab o'tib qoldi. Bekat nazoratchisining do'konchasi ham zirillab ketdi.

— Namuncha shoshadi bu? — deb hayron bo'ldi Kichkina shahzoda. — Shunchalik oshiqib nimani izlaydi?

— Buni hatto mashinistning o'ziyam bilmaydi, — dedi nazoratchi.

Ikkinchi tomonga ham qarab tezyurar bir poyezd pishqirgancha shovqin solib o'tib ketdi.

— Bu boya o'tib ketganga yetib olmoqchimi? — deb so'radi Kichkina shahzoda.

— E, qayoqda, — dedi nazoratchi. — Vagonning ichida hozir hamma yo uxlab yotibdi, yo deraza oldida qo'l qovushtirgancha esnab o'tiribdi. Faqat bolalargina burnilarini oynaga tirab tashqariga tikilib ketayotgan bo'lsa kerak.

— Faqat bolalargina nima izlab yurganini biladi, — dedi Kichkina shahzoda o'zicha. — Ular latta qo'g'irchoqqa ham yurak-bag'rini berib mehr qo'yadi, shu sababli u ularga benihoya qadrli bo'lib qoladi. Shu sababli ham boladan qo'g'irchog'i tortib olinsa, o'ksib-o'ksib yig'laydi...

— Ularning baxti-da, — dedi nazoratchi.

XXIII

— Salom, — dedi Kichkina shahzoda.

— Salom, — dedi savdogar.

U tashnalikni bosuvchi, takomillashtirilgan qandaydir bir ichimlik sotib o'tirardi. Shu ichimlikdan besh-olti qultum ichilsa bas, keyin bir hafta chanqov nimaligini bilmay yuraverish mumkin.

— Buni sotishdan ma'ni nima? — deb so'radi Kichkina shahzoda.

– Bu narsa vaqtini juda qattiq tejashga yordam beradi, – dedi savdogar. – Mutaxassislarining hisobiga qaraganda shu ichimlik tufayli haftasiga ellik uch daqiqaga tejash mumkin ekan.

– Xo‘sh, o‘sha ellik uch daqiqada nima qilinadi keyin?

– Xohlagan ishingni qilaverasan.

«Agar mening ellik uch daqiqa ortiqcha vaqtim bo‘lsa edi, – deb ko‘nglidan o‘tkazdi Kichkina shahzoda, – to‘ppa-to‘g‘ri buloq boshiga borardim-u...»

XXIV

Falokatga uchraganimga rosa bir hafta bo‘lgan edi, g‘aroyib ichimlik sotadigan savdogar haqida eshitgach, so‘nggi qultum suvimni ichib tugatdim.

– Ha-a, – dedim Kichkina shahzodaga qarab, – bu aytgan gaplaring hammasi qiziq, ammo men hali samolyotimni tuzatolganim yo‘q, mana, ko‘rding, oxirgi tomchi suvni ham quritdim, agar to‘ppa-to‘g‘ri buloq boshiga borib qolsam, men ham o‘zimni behad baxtiyor hisoblardim.

– Men do‘st bo‘lgan Tulki aytardiki...

– Azizim, hozir tulki-pulking qulog‘imga kirmaydi!

– Nega?

– Chunki tashnalikdan o‘lib ketishimga ko‘zim yetib turibdi...

U gap nimadaligini bari bir tushunmadi-da, yana e‘tiroz bildirdi:

– Do‘sting bo‘lsa yaxshi-da, qo‘rqmay o‘limga ham boraversang bo‘ladi. Mana men Tulki bilan do‘st bo‘lganimdan shunday xursandmanki...

«Qanday dahshatli balo xavf solib turganini u sezmaydियam, bilmaydियam. Umrida hech qachon na

ochlikni, na tashnalikni ko'rgan. Unga quyosh nurining o'zi kifoya...»

Men buni tovush chiqarib aytmadim, o'zimcha o'yladim, xolos. Biroq, Kichkina shahzoda menga qaradi-da, to'satdan:

– Men ham chanqadim... yur, quduq qidirib ko'ramiz, – dedi.

Men horg'in qo'l siltadim: bu poyonsiz sahroda tasmollab quduq izlashdan nima ma'no bor? Ammo bari bir yo'lga tushdik.

Uzoq vaqt bir-birimizga churq etmay bordik; nihoyat, qorong'i tushib, osmonda birin-ketin yulduzlar charaqlay boshladi. Tashnalikning zo'ridan meni biroz bezgak ham tutmoqda edi, shu bois yulduzlarni tushdagidek elas-elas ko'rardim. Kichkina shahzodaning gapi yodimga tushib, so'radim:

– Demak, tashnalik nimaligini sen ham bilar ekan-san-da?

Biroq u indamadi, faqat shunchaki so'zlagandek:

– Suv ba'zan yurakka ham kerak bo'ladi... – deb qo'ydi.

Uning nima demoqchiligini tushunmadim-u, so'rab o'tirmadim – uni so'roq qilishning behuda ekani yaxshi bilardim.

U nihoyat holdan toyib, qumga muk cho'kdi. Men

ham yoniga ohista cho‘zildim. Allamahalgacha hech birimiz churq etmadik. Bir payt u sekingina:

— Yulduzlar judayam chiroyli, chunki qayeridadir guli bor, faqat ko‘rinmaydi, xolos, — deb qoldi.

— Ha, albatta, — dedim men, oy yog‘dusida tovlanib yotgan qum to‘lqinlariga tikilgancha.

— Sahro ham chiroyli... — deb qo‘shib qo‘ydi Kichkina shahzoda.

Bu gap chindan ham to‘g‘ri edi. Sahro menga hamisha yoqadi. Qum barxaniga chiqib o‘tirasan, hech narsa ko‘rinmaydi, hech narsa eshitilmaydi, ammo bari bir sahro qo‘ynida nimadir bilinar-bilinmas yaltiraydi...

— Bilasanmi, sahro nima uchun yaxshi? — dedi u.

Chunki uning bag‘rida, ko‘z ilg‘amas allaqayerlarda buloqlar yashiringan bo‘ladi...

Hayratdan qotib qoldim. Birdaniga qumlardan taralib yotadigan sirli yog‘duning nima ekanini angladim. Bir paytlar, yosh bola chog‘imda ko‘hna bir uyda yashardim. Naql qilishlaricha, bu uyga katta bir xazina ko‘milgan ekan. Ravshanki, uni biror kimsa hech qachon topib ololmadi, kim bilsin, balki biror kimsa hech qachon qidirib ham ko‘rmagandir. Ammo o‘sha mish-mish tufayli uy go‘yo tilsim qilingandek sehrlil ko‘rinardi — uning bag‘rida sir pinhon edi...

— Ha-a, — dedim ohista. — Yulduzmi, uymi, sahromi, nimaiki bo‘lmasin, undagi eng go‘zal narsa ko‘zga ko‘rinmaydigan narsadir.

— Do‘stim Tulki bilan hamfikir ekansan, judayam xursand bo‘ldim, — dedi Kichkina shahzoda quvonib.

Saldan keyin u uxlab qoldi. Men uni qo‘limda ko‘targancha yo‘lda davom etdim. O‘z-o‘zimdanda hayajonlanib ketgan edim. Nazarimda, qo‘limda nafis bir xazinani ko‘tarib borayotgandek edim. Nazarimda, Yer

yuzida bundan ko‘ra nozik va nafisroq hech narsa yo‘q-dek tuyulardi. Oy yog‘dusida uning bo‘zdek oqargan manglayiga, yumuq mijjalariga, shamolda to‘zg‘ib yotgan tillarang kokillariga termilib borarkanman, o‘zimga o‘zim, bularning barchasi – shunchaki qo-biq, der edim. Eng asosiy narsani ko‘z ilg‘amaydi, u siyratda, botinda pinhon...

Uning xiyol ochiq lablarida tabassum o‘ynardi, ularga tikilib turib o‘zimcha yana shunday deb o‘yladim: mana, Kichkina shahzoda, beozorgina uxlab yotibdi, feruza guliga shunchalar sadoqatliki, odamning beixtiyor ko‘ngli erib ketadi, gulining yodi-xayoli, sham shu‘lasining sharpasidek, uni biron zum, hatto uyqusida ham tark etmaydi... Va shunda men uning aslidagidan ham ko‘ra nozikroq ekanini angladim. Axir, sham shu‘lasini ehtiyot qilish kerak – quturgan shamol uni o‘chirib qo‘yishi mumkin.

Alqissa, shu tariqa yo‘l yurdim-u mo‘l yurdim va tong chog‘i bir quduq boshiga yetib bordim.

XXV

– Odamlar jon-jahdi bilan tezyurar poyezdlarga oshiqib nima izlayotganini o‘zlari ham bilmaydi, – dedi Kichkina shahzoda. – Shuning uchun ham orom neligini bilmay goh bir tomonga, goh ikkinchi tomonga zir yugurardilar... – Xiyol o‘tgach, shunday deb qo‘shib qo‘ydi: – Lekin bari behuda...

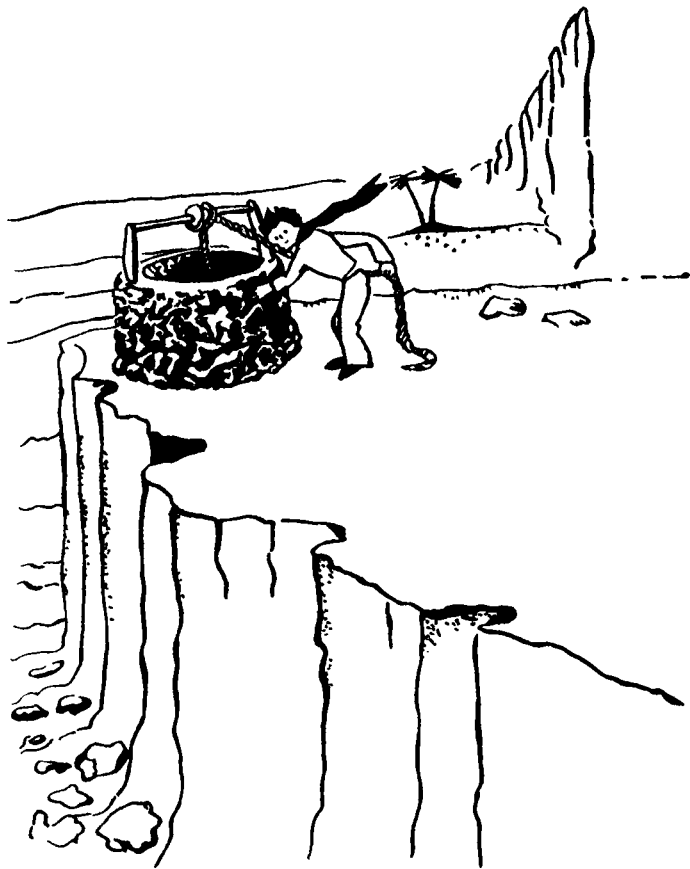
Biz topgan bu quduq Sahroi Kabirdagi boshqa quduqlarga o‘xshamasdi. Odatda, bu yerdagi quduq qumni nari-beri o‘yib yasalgan chuqurchadan iborat bo‘lard. Bu esa qishloqlarda uchraydigan haqiqiy quduq edi. Ammo atrof-javonibda qishloqning asari ham yo‘qligi uchun men buni tushga yo‘yib qo‘ya qoldim.

– G‘alati-ya, – dedim Kichkina shahzodaga, – hammasi tayyor – chambarak ham, chelak ham, arqon ham....

U kulimsirab qo‘ydi-da, arqonni tortib, chambarakni buradi. Chambarak xuddi shalog‘i chiqqan charxpalakdek g‘ichirlab aylana boshladi.

– Eshityapsanmi? – deb so‘radi Kichkina shahzoda.
– Quduqni uyg‘otib yubordik, ana, endi xirgoyi qilishga tushdi...

Men, u charchab qoladi, deb xavotirda edim.

– Suvni o‘zim tortaman, – dedim shosha-pisha, – sening kuching yetmaydi.

Suv to‘la chelakni sekin tortib chiqardim-da, quduqning tosh qirg‘og‘iga avaylab qo‘ydim. Qulog‘imda hamon chamberakning g‘ichirlab aylanishi aks sado berar, chelakdagi suv ohista chayqalar, mavjlarida quyosh shu‘lasi o‘ynar edi.

– Shu suvdan ichgim kelyapti, – deya menga javdirab boqdi Kichkina shahzoda. – Bir qultum ber...

Shunda men uning nima izlab yurganini tuyqusdan angladim!

Chelakni ko‘tarib, asta labiga tutdim. U ko‘zlarini yumib olgan, huzur qilib obi hayot simirar edi. Bu chinakam bir shodiyona edi. Chunki bu oddiy suv emasdi. U sahroda, yulduzlar ostidagi uzoq sargardonlikdan so‘ng, chamberakning g‘ichirlab aylanihidan so‘ng, qo‘llarimning harakatidan so‘ng bizga muyassar bo‘lgan noyob, ilohiy bir ne‘mat edi. Go‘yo yurakka tengsiz malham edi u...

– Sening sayyorangda, – dedi Kichkina shahzoda, – odamlar bir chamanzorda besh mingta gul o‘stirar ekan-u, izlaganini topolmas ekan...

– Topolmaydi, – deb ma‘qulladim men.

– Holbuki, ular izlagan narsani bir dona guldandan, bir qultum suvdan ham topish mumkin.

– To‘g‘ri aytasan, – deb tasdiqladim yana.

Kichkina shahzoda tag‘in o‘yga cho‘mdi:

– Afsuski, ko‘zlar basir. Ko‘ngil ko‘zi bilan izlash lozim.

Suvdan miriqib ichdim. Nafas olishim yengillashdi. Sahar chog‘i qum xuddi asaldek tillarang tovlanadi, unga tikilgan sari o‘zimni baxtiyor sezardim. Chindan ham, nega, nedan qayg‘u chekay?..

– Sen va’dangning ustidan chiqishing kerak, – dedi Kichkina shahzoda muloyimlik bilan, tag’in yonimga kelib o’tirarkan.

– Qanaqa va’da?

– Esingdami, qo’zichog’ingga no’xta... beraman, degan eding?.. Axir, men o’sha gulga javobgarman-ku...

Cho’ntagimdan chizgan rasmlarimni oldim. Kichkina shahzoda ularni ko’zdan kechirarkan, kulimsiradi:

– Baobablaring xuddi karamga o’xshaydi-ya...

Men bo’lsam, baobabni boplab chizganman, deb gerdayib yuribman-a!

– Tulkingning qulog’i bo’lsa... shoxning o’zi! Uzunligini qara-yu! – U yana kulib yubordi.

– Bu gaping insofdan emas, og’ayni. Axir, men umrimda bo’g’ma ilonning ichki-yu tashqi ko’rinishidan boshqa narsa chizgan emasman-da.

– Mayli, hechqisi yo’q, – dedi u meni yupatib. – Bolalar shundoq ham tushunib olishadi.

Keyin men uning qo’zichog’iga no’xta chizib berdim. Suvratni Kichkina shahzodaga berdim-u negadir yuragim zirqirab ketdi.

– Nimanidir o’ylab qo’ygansan-u, menga aytmayapsan...

Biroq u indamadi.

– Bilasanmi, – dedi nihoyat, – ertaga sizlarning huzuringizga – Yerga kelganimga bir yil to’ladi... – U tag’in jimib qoldi, bir zum o’tgach: – Men mana shu atrofga tushgan edim... – dedi. Shunday dedi-yu duv qizarib ketdi.

Negalgini xudo biladi-yu dilimni yana qo’rg’oshindek g’ashlik qopladi. Lekin bari bir yurak yutib so’radim:

– Bundan chiqdiki, bir hafta avval, ikkalamiz ta-

nishgan tongda, odamzot makonidan ming-ming chaqirim uzoq bu ovloq yerlarda sen yolg'iz o'zing bejiz kezib yurmagan ekansan-da? Osmondan tushgan joyingga qaytib kelayotganmiding?

Kichkina shahzoda battarroq qizarib ketdi.

Men endi hadiksirab so'radim:

— Balki, bir yil to'lgani uchun shunday qilmoqchimisani?

U yana loladek qizardi. U birorta savolimga javob bermadi, ammo qip-qizarib ketgani — «ha» degani emasmi?

— Qo'rqib ketyapman... — deya so'z boshladim xo'rsinib.

Ammo u gapimni kesdi:

— Ishga kirishadigan vaqting bo'ldi. Turaqol, mashinangning yoniga bor. Men seni shu yerda kutaman. Ertaga kechqurun qaytib kelgin...

Ammo bari bir ko'nglim tinchimadi. Beixtiyor Tulkini esladim. Qo'lga o'rganib qolganingdan keyin ba'zan ko'zyosh to'kishga ham to'g'ri keladi.

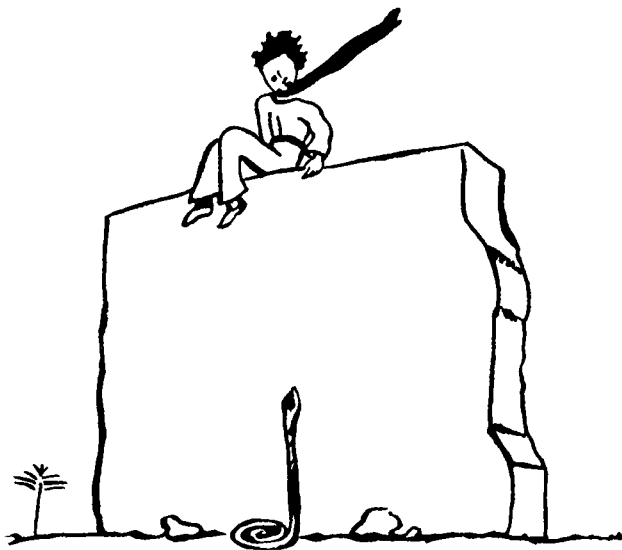
XXVI

Quduqdan sal narida ko'hna tosh qo'rg'onning vayronalari saqlanib qolgan edi. Ertasi oqshom ishni tugatib qaytarkanman, uzoqdan Kichkina shahzodaning choldevor ustida oyog'ini osiltirib o'tirganini ko'rdim. Yaqinlashgach, ovozini ham eshitdim.

— Esingdan chiqdimi? — derdi u. — Bu gap xuddi shu yerda bo'lmagan edi-yu, lekin...

Chamasi, kimdir unga javob qaytarmoqda edi, chunki shunday deb e'tiroz bildirdi:

— To'g'ri, bu gap bundan roppa-rosa bir yil avval bo'lgan edi, lekin boshqa joyda...

Qadamimni tezlatdim. Ammo devorning tagida zog‘ ham ko‘rinmasdi. Biroq Kichkina shahzoda hamon kim bilandir gaplashib o‘tirardi:

– Albatta-da. Mening izimni qumdan osongina topasan. Keyin kutib turgin, bugun kechasi men o‘sha yerga kelaman.

Devorning oldigacha yigirma qadamlar chamasi qoldi, lekin men hanuz hech narsani ko‘rmadim.

Biroz jimlikdan so‘ng Kichkina shahzoda:

– Zaharing o‘tkirmi o‘zi? Ishqilib, meni ko‘p qiy-namaysanmi? – deb so‘radi.

Turgan joyimda qotib qoldim, yuragim orqamga tortib ketdi, biroq hamon biror nimani tushunmas edim.

– Keta qol endi, – dedi Kichkina shahzoda. – Men pastga sakramoqchiman.

Shunda oyoq ostiga qaradim-u, ikki gaz nariga sapchib tushdim! Devorning shundoqqina tagida,

odamni chaqsa, yarim minutda til tortmay o'ldiradigan bir ilon bo'ynini gajak qilgancha Kichkina shahzodaga tikilib turardi. Cho'ntagimdagi to'pponchani paypaslagancha unga qarab yugurdim, ammo ilon shar-pamni sezib, qurib borayotgan jilg'adek, qum uzra asta siralgancha, bilinar-bilinmas ohanrabo sas chiqarib toshlararo g'oyib bo'ldi.

Rosa vaqtida yetib kelgan ekanman, boyoqish Kichkina shahzodamni dast ko'tarib oldim. Rangi qordek oqarib ketgan edi.

— Nima qilganing bu, bolakay! — dedim nafasim tiqilib. — Nega ilon bilan suhbat qurib o'tiribsan?

Shunday deb, uning doimiy yo'ldoshi — tillarang sharfini bo'yniga taqib qo'ydim, yuz-ko'zini yuvib, majburan suv ichirdim. Ammo boshqa biror narsani so'rashga yuragim dov bermadi. U menga sinchiklab tikildi-da, bo'ynimdan mahkam quchdi. Yuragining yarador qushdek betoqat tipirchilayotganini yaqqol eshitib turardim.

— Nihoyat mashinangni tuzatib olibsan, judayam xursand bo'ldim, — dedi u. — Endi bemalol uyingga qaytishing mumkin...

— Shoshma, sen buni qayoqdan bilding?!

Chunki, barcha balolarni dog'da qoldirib, samolyotimni tuzatishga muvaffaq bo'lganimni aytmoq uchun endigina og'iz juftlagan edim-da!

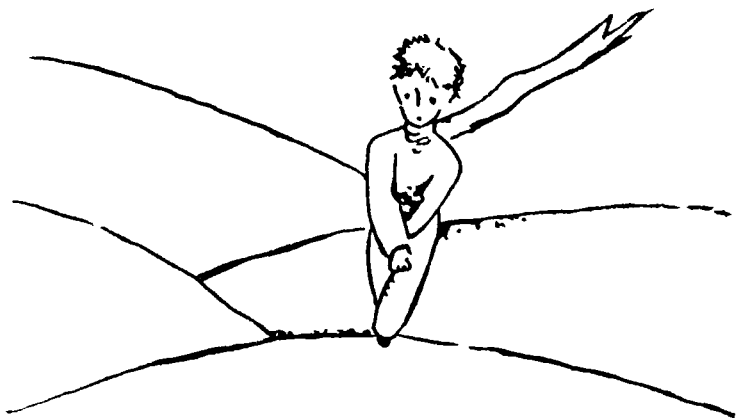
U, savolimni odatdagidek javobsiz qoldirib, shunday dedi:

— Men ham bugun uyimga qaytaman.

Keyin g'amgin ohangda qo'shib qo'ydi:

— Lekin mening safarim senikidan uzoqroq... senikidan qiyinroq...

Bularning barchasi allanechuk g'alati edi. Men uni

xuddi go‘dak boladek mahkam bag‘rimga bosib turardim-u, lekin, nazarimda, u go‘yo og‘ushimdan sirg‘alib chiqqancha bo‘shliqqa singib ketayotgandek tuyulardi, uni tutib qolishga o‘zimni ortiq qodir emasdek his qilardim...

U olis-olislariga horg‘in, o‘ychan termilarkan:

— Menda sening qo‘zichog‘ing qoladi. Qutichayam. No‘xta ham... — dedi, dedi-yu g‘amgin kulimsirab qo‘ydi.

Men uzoq kutdim. U go‘yo asta-sekin o‘ziga kelayotgandek edi.

— Biror narsadan qo‘rqqanga o‘xshaysan, bolakay...

Qo‘rqmay ham bo‘ladimi! Ammo u ohistagina kulimsiradi:

— Bugun kechqurun bundan battar qo‘rqsam kerak...

Muqarrar falokat tuyg‘usi tag‘in vujud-vujudimni muzlatib, karaxt qilib tashladi. Nahot, nahotki, uning jarangdor kulgisini qayta eshitmasam? Axir, bu kulgi men uchun sahrodagi pokiza buloq bilan barobar-ku!

— Bolakay, kulgingni sog‘indim, bir kulgin...

Ammo u bunga javoban:

– Bugun bir yil to‘ladi, – dedi. – Yulduzim bir yil avval men qulab tushgan joyga rosa ro‘baro‘ keladi...

– Menga qara, bolakay, axir, bularning barchasi – ilon ham, yulduz bilan uchrashuv ham ahmoqona bir tush-ku, to‘g‘rimi?

Biroq u gapimga indamadi.

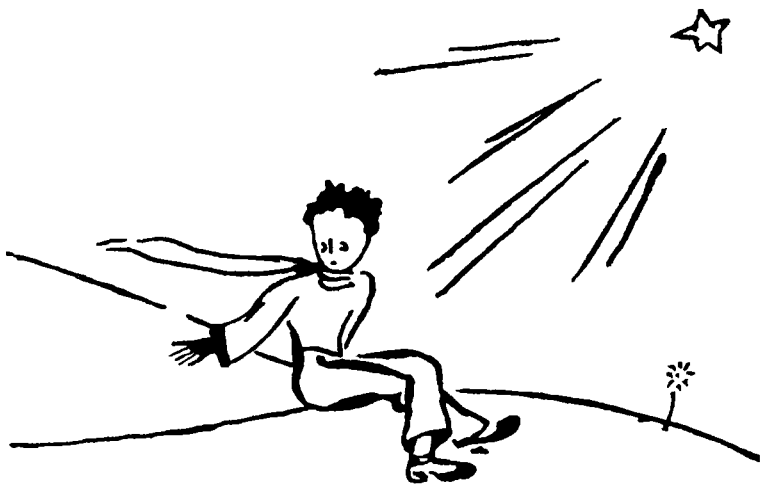
– Eng asosiy narsa – ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydigan narsa... – dedi u.

– Ha, albatta.

– Bu ham xuddi gulga o‘xshaydi. Agar olis yulduzlardan birida o‘sadigan gulni yaxshi ko‘rsang, kechasi osmonga boqib huzur qilasan. Ko‘z o‘ngingda yulduzlarning jami guldek ochilib yotadi...

– Albatta...

– Kechasi yulduzlarga termilasan. Mening yulduzim benihoya kichkina, uni senga ko‘rsatolmayman. Shunday bo‘lgani tuzuk. U sen uchun osmon to‘la yulduzning biri bo‘lib qolgani ma‘qul. Shunda sen osmonga boqishni yaxshi ko‘rib qolasan... Jamiki yulduz senga

oshno bo‘lib qoladi. Keyin, men senga nimadir sovg‘a ham qilmoqchiman... – U shunday deb kulib yubordi.

– Eh, bolakay, bolakay, kulgilaringni qanchalar yaxshi ko‘rishimni bilsang edi!

– Senga bermoqchi bo‘lgan sovg‘am ham mana shu-da...

– Yo‘g‘-e?

– Har kimning o‘z yulduzi bor. Ba‘zilarga, aytaylik, sarbon-u sayyohlarga – ular yo‘l ko‘rsatuvchi, ba‘zilarga esa shunchaki mitti shu‘la, xolos, olimlarga – yechish lozim bo‘lgan masala, men ko‘rgan korchalonga esa – oltin bo‘lib ko‘rinadi ular. Ammo bu odamlarning barchasi uchun yulduzlar bezabon. Sening yulduzlaring esa butunlay o‘zgacha bo‘ladi...

– O‘zgacha deysanmi?

– Kechalari osmonga boqasan-u men yashaydigan, mening kulgim yangrayotgan yulduzlarning barchasi jilmayib kulayotgandek tuyuladi. Ha, sening kula biladigan yulduzlaring bo‘ladi!

U shunday dedi-yu, kulib yubordi.

– Yupanganingdan keyin esa (oxir-oqibat doim yupanasan bari bir) qachondir men bilan oshno bo‘lganingni eslab, yuraging quvonchga to‘ladi. Sen hamisha mening do‘stim bo‘lib qolasan, hamisha menga qo‘shilib kulishni istab yurasan. Ba‘zan derazangni mana shunday lang ochib yuborasan-u, shodumon bo‘lib ketasan... Shunda do‘stlaring, nega u osmonga boqib bunchalar xursand bo‘layotgan ekan, deb qattiq hayron bo‘ladilar. Sen bo‘lsa ularga: «Ha, ha, men doimo yulduzlarga boqib xushxandon kulaman!» deysan. Ular esa seni, aqldan ozib qoldimikan, deb gumon qilishadi... ko‘rdingmi, qanday chatoq hazil boshladim sen bilan...

U yana qo'ng'iroqdek tovush bilan kulib yubordi.

– Go'yo yulduzning o'rniga senga bir shoda **ja-rangdor** qo'ng'iroq sovg'a qilgandek bo'ldim...

Yana xandon tashlab kuldi, so'ng tag'in jiddiy tortdi:

– Bilasanmi... bugun kechasi... yo'q, yaxshisi kelmay qo'ya qol.

– Men seni yolg'iz qoldirmayman.

– Senga, biror joyim og'riyotgandek... hatto jon berayotgandek bo'lib tuyulishim ham mumkin. Shuna**qa** bo'ladi o'zi. Kelmay qo'ya qol, kerakmas.

– Men seni yolg'iz qoldirmayman...

U nimadandir qattiq tashvishmand ko'rinardi.

– Bilasanmi... haligi... ilonni o'ylayapman. Tag'in u seni chaqib olsa-ya? Axir u yovuz hayvon-ku. Birovni chaqsa, huzur qiladi.

– Men seni yolg'iz qoldirmayman.

U birdan xotirjam tortdi:

– Ha, aytmoqchi, uning zahri ikki kishiga **yet-maydi**...

Kechasi uning qanday turib ketganini sezmay qolibman. U sassiz-sharpasiz sirg'alib ketib qolgan **edi**. Nihoyat, uni quvib yetganimda, u jadal, dadil **odim** otib borardi. Meni ko'rib:

– Ha, senmisan... – dedi, xolos.

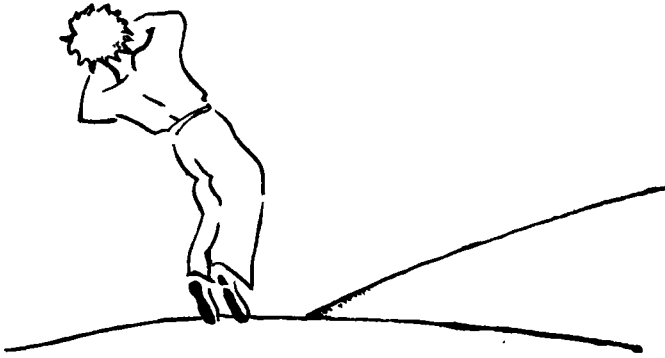
So'ngra asta qo'limdan tutdi-yu, allanimadan cho'chigandek darrov tortib oldi:

– Bekor kelyapsan men bilan. Ahvolimni ko'**rib** qiynalasan. Nazaringda o'layotgandek ko'rinaman, lekin bu yolg'on bo'ladi...

Men indamay boraverdim.

– Bilasanmi... yo'lim nihoyatda olis, jismim **esu** nihoyatda og'ir. Men uni olib ketolmayman.

Men indamay boraverdim.

– Bu xuddi eski qobiqni tashlagandek bir gap. Hech bir qayg‘uradigan joyi yo‘q buning.

Men indamay boraverdim.

Uning biroz ruhi tushdi, ammo bari bir zo‘r berdi:

– Mana ko‘rasan, juda soz bo‘ladi hali. Men ham yulduzlarga termilaman. Shunda jamiki yulduz g‘ichirlab aylanadigan chambarakli ko‘hna quduq bo‘lib ko‘rinadi. Va ularning har biri menga ichgani suv beradi...

Men indamay boraverdim.

– Bir o‘ylab ko‘rgin-a, qanchalik soz bo‘ladi o‘shanda! Senda besh million qo‘ng‘iroq bo‘ladi, menda esa – besh million buloq...

U birdan jimib qoldi – bo‘g‘ziga yig‘i tiqilib keldi.

– Mana, yetib ham keldik. Qo‘y endi meni, buyog‘iga o‘zim boray.

Shunday deb qum uzra bemajol cho‘kdi – yuragini qo‘rquv chulg‘adi. Xiyol o‘tgach, sekingina shivirladi:

– Bilasanmi... gulim... men gulimga javobgarman.

Chunki u shunchalar zaif, nochorki! Soddaligini aytmaysanmi? O‘zini himoya qilmoqqa to‘rttagina arzimas tikanidan boshqa narsasi yo‘q...

Men ham qumga muk tushdim, oyoqlarimdan mador qochib, chalishib ketmoqda edim.

– Mana... tamom endi... – dedi u.

Bir lahza tek qoldi-yu, so‘ng o‘rnidan turdi. Bir qadam ilgari bosdi...

Men esa hamon joyimdan qo‘zg‘alolmas edim.

Oyoqlari ostida go‘yo sariq yashin chaqnagandek bo‘ldi, bir daqiqa qotib qoldi. Yig‘lamadi, bo‘zlamadi. So‘ng xuddi bolta urilgan daraxtdek ohista quladi: na bir sharpa, na bir sas... Illo, qum zarralari tiq etgan tovushni ham yutib yuboradi-da.

XXVII

Mana, o‘shandan buyon olti yil o‘tdi... Hanuzgacha bu haqda biror kimsaga churq etib og‘iz ochganim yo‘q. Qaytib kelganimda, do‘stlarim meni tag‘in eson-omon ko‘rib sevindilar, biroq ko‘nglim benihoya g‘ash edi, so‘ragan odamga:

– Charchabman shekilli... – deb qo‘ya qolardim.

Lekin, asta-sekin bari bir yupana boshladim. Batamom emas, albatta. Biroq shu narsani yaxshi bilamanki, u o‘z sayyorasiga qaytib ketgan, chunki tong yorishgach, qum ustida jasadini ko‘rmadim. Uning jismi unchalik og‘ir ham emasdi-da.

Kechalari yulduzlarga quloq tutib o‘tirishni yaxshi ko‘raman. Go‘yo besh million qo‘ng‘iroq shodumon jiringlayotgandek...

Lekin, buni qarangki, qo‘zichoqqa no‘xta chizib berayotganimda, tasmachasini unutgan ekanman. Endi Kichkina shahzoda uni qo‘zichoqqa taqa olmaydi. Shu

bois goh-goh o‘zimdanda so‘rayman: uyoqda, do‘stimning sayyorasida ahvol qalay ekan? Tag‘in qo‘zichoq gulni yeb qo‘ygan bo‘lsa-ya?

Ba‘zan esa o‘zimga o‘zim: «Yo‘g‘-e, unday emasdir! Kichkina shahzoda kechasilari feruza gulni shisha qalpoq bilan yopib qo‘yardi, qo‘zichoqqa ham ko‘z-quloq bo‘lib tursa kerak», deb taskin beraman-u, birdan quvonib ketaman. Shunda yulduzlar ham ohista jilmayib kulayotgandek tuyuladi.

Gohida esa: «Ba‘zan nımadir xotirdan faromush bo‘ladi-ku, axir... Unda, har balo ham bo‘lishi mumkin! Bordi-yu, Kichkina shahzoda bir kuni shisha qalpoqni esidan chiqarib qo‘ysa yo qo‘zichoq kechasi sezdirmay qutichasidan chiqib ketib qolsa-ya...» deb o‘ylayman vahimaga tushib. Shunda osmondagi qo‘n-g‘iroqlarim ham unsizgina yig‘layotgandek tuyuladi...

Bularning barchasi allanechuk aql bovar etmaydigan sirli hodisalardir. Aminmanki, sizga ham, Kichkina shahzodani yaxshi ko‘rib qolgan boshqa har qanday odamga ham, xuddi men kabi, koinotning allaqaysi burchagida biz hech qachon ko‘rmagan bir qo‘zichoq bizga notanish bir gulni yeb qo‘ygan-qo‘ymaganini aslo bari bir bo‘lmasa kerak; dunyoning ko‘zimizga qanday ko‘rinishi ana shunga juda-juda bog‘liq...

Boshingizni ko‘tarib, bepoyon osmonga boqing. So‘ngra o‘zingizdan: «O‘sha feruza gul omon bormikan? Bordi-yu qo‘zichoq uni yeb qo‘ygan bo‘lsa-ya?» deb so‘rang. Ana shunda ko‘rasiz — olam ko‘z o‘ngingizda butkul boshqacha jilvalana boshlaydi...

Va birorta katta odam buning qanchalar muhim ekanini hech qachon tushuna olmaydi!

Bu yer, meningcha, dunyodagi eng go'zal va eng hasratli makon bo'lsa kerak. Sahroning bu kimsasiz parchasi sal yuqorida ham tasvirlangan edi, ammo uni yaxshiroq ko'rib olishingiz uchun yana qaytadan chizmoqchiman. Xuddi shu joyda Kichkina shahzoda Yer yuzida birinchi bor paydo bo'lgan, keyin xuddi shu joyda g'oyib bo'lgan edi. Diqqat bilan qarab eslab qoling, agar qachonlardir Afrikaga, sahroga borib qolsangiz, bu joyni tanishingiz oson bo'ladi. Mabodo shu yerdan o'tar bo'lsangiz, o'tinib so'rayman, mana shu yulduz ostida bir nafas to'xtang! Bordi-yu shu payt tillarang sochli bir bola yoningizga kelib, qo'ng'iroqdek tovush bilan kula boshlasa, birorta savolingizga javob bermasa, o'ylaymanki, kimga duch kelganingizni albatta sezsangiz kerak. O'shanda, sizdan o'tinib so'rayman, dardli dilimga yupanch berish esingizdan chiqmasin: uning qaytib kelganini menga zudlik bilan xabar qiling.

ANTUAN DE SENT-EKZYUPERI VA UNING «KICHKINA SHAHZODA»SI

XX asr nafaqat fransuz, balki umumjahon adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri hisoblanmish Antuan de Sent-Ekzyuperi 1900-yil 29-iyunda Fransiyaning yirik shaharlaridan biri Lionda dunyoga keldi. Otasidan erta yetim qolgan Antuanning bolaligi Lion yaqinidagi buvisiga qarashli Sen-Moris maskanida o'tdi. Antuan juda sho'x, quvnoq va ziyrak bola edi. U hamma narsaga qiziqar, bolalikning ajralmas yo'ldoshi bo'lmish ertaklar-u telefon, dengiz kemalari va samolyotlar kabi zamonasining eng ilg'or kashfiyotlari uni o'ziga tortardi. U o'z taassurotlarini goho qog'ozga tushirar, goho rasmlar chizar, goho musiqa bilan shug'ullanar va yoxud uchar velosiped kabi aql bovar qilmagan ixtirolar qilar edi. Antuanning onasi buning uchun unga zarur barcha narsalarni hozir qilishga intilardi.

1909-yildan 1914-yilgacha Antuan va uning akasi Fransua Man shahridagi kollejda ta'lim olishdi. Birinchi jahon urushi boshlangach, ularning onasi o'g'illarini Shveysariyadagi xususiy kollejlardan biriga o'qishga yubordi. 1917-yili akasi Fransua bevaqt olamdan o'tgach, Antuanning qalbida chuqur o'zgarish ro'y berdi va u ilk bora yashashdan maqsad nima, degan savolga javob axtara boshladi.

Kollejni tugatgach, hali hayotda o'z yo'lini tanlamagan o'spirin, kelajakda qanday kasb egasi bo'lish ustida ko'p o'ylanadi va, nihoyat, dengizchi zobit bo'lish qaroriga keladi. Biroq u Harbiy Dengiz kuchlari Oliy maktabiga kirish imtihonlaridan eng past baho olib institutga qabul qilinmaydi, sababi — adabiyotni yaxshi biladigan, olti yoshidan boshlab she'r va ertaklar yozib

yuradigan yigit imtihonda taklif qilingan buyuk millatchilik ruhidagi mavzuda insho yozishdan bosh tortadi.

Yosh Antuan Nafis San'at Akademiyasining arxitektura fakultetiga o'qishga kiradi, biroq insonning hayotdagi o'rni haqidagi fikrlar uni aslo tark etmaydi, zero Antuan o'z hayotini aniq bir sohaga bag'ishlamoqchi, insoniyatga chinakam naf keltiradigan ishga qo'l urmoqchi edi. 1921-yili u arxitektura fakultetini tark etadi va Fransiya harbiy havo kuchlari safiga xizmatga o'tadi.

Sent-Ekzyuperi harbiy havo kuchlaridagi o'z faoliyatini oddiy askarlikdan boshlaydi. Kuch-qudratga to'lgan yigit samolarda parvoz qilishni orzu qiladi va uchuvchilik uchun uyushtirilgan sinovlardan muvaffaqiyatli o'tadi, dastlab fuqaro va so'ng harbiy uchuvchi guvohnomasini qo'lga kiritadi. Biroq ko'p o'tmay ro'y bergan aviafalokat tufayli u uchishdan voz kechadi.

Sent-Ekzyuperi uch yil parvoz qilishdan yiroqlashadi, biroq mana shu uch yil uning aviatsiyaga bo'lgan mehrini yanada kuchaytiradi.

1926-yil Sent-Ekzyuperi uchun hal qiluvchi yil bo'ldi. Shu yili u «Latiko-Eyr» havo kompaniyasiga ishga kirib, o'zi sevgan mashg'ulot bilan shug'ullana boshlaydi va «Uchuvchi» nomli birinchi hikoyasini e'lon qiladi.

Shu kundan boshlab to umrining oxirigacha Sent-Ekzyuperi uchuvchi bo'lib qoladi. Uning hayoti turli hayajonli voqealarga to'la va mazmunli kechadi. O'z hamkasblari orasida uning obro'si kundan kunga ortib boradi, u yangidan yangi havo yo'llarini egallashga, hatto tungi uchishni o'zlashtirishga erishadi. U paytlarda tungi uchish juda xavfli hisoblanar, samolyotlar oddiygina bo'lganligi uchun tunda halokatlar ko'p bo'lardi. Sent-Ekzyuperi Yevropaning, Afrika va Lotin Amerikasining turli burchaklariga uchar, yuk va yo'lovchilarni tashir edi. Keyinchalik u G'arbiy Sahro (hozirgi Mavrita-

niya)ning Kap-Jubi shahri aeroportining boshlig'i, so'ngra fransuz aviakompaniyasining Argentinadagi bo'limi boshlig'i lavozimlarida ishladi.

Sent-Ekzyuperi o'zining bo'sh vaqtlarini adabiyotga, musiqaga va ixtirochilikka bag'ishladi. 1929-yili u o'zining ilk yirik asari «Janub chopari» va 1931-yili «Tungi parvoz» romanlarini e'lon qildi. Bu asarlar chop etilgan kunlaridan boshlaboq keng kitobxonlar va adabiyotchilar diqqatini o'zlariga jalb qildi va yuksak baholandi. «Tungi parvoz» romani, jumladan, 1931-yili nufuzli «Femina» mukofotiga sazovor bo'ldi.

Sent-Ekzyuperi badiiy filmlarga ssenariylar yozish va jurnalistika bilan ham shug'ullangan. U jurnalist sifatida 1935-yili sobiq Sho'rolar ittifoqida va 1936–37-yillarda Ispaniyada bo'lgan. U fransuz gazeta va jurnallarida chop etilgan o'z maqolalarida fashizmning insoniyatga keltiradigan kulfatlari haqida ko'p so'z yuritadi.

Sent-Ekzyuperi o'zining eng mukammal asari – «Erkaklar zamini» (1939) romanida zamon va insonlar haqidagi o'ylari hamda fikrlarini bayon qilgan va bu asar Fransiya Akademiyasi tomonidan eng yaxshi roman uchun Gran Pri mukofotiga sazovor bo'lgan.

Fashistlar Germaniyasi Fransiyaga hujum qilgan birinchi kundanoq Sent-Ekzyuperi harbiy havo kuchlariga xizmatga qaytgan va urush frontlarida razvedka uchishlari bilan shug'ullangan. Fransiya urushda mag'lubiyatga uchragach, u Amerika Qo'shma Shtatlaridan boshpana topadi va 1942-yili «Harbiy uchuvchi» novellasini hamda «Kichkina shahzoda» falsafiy ertagini yaratadi. Kitob Amerikada 1943-yil aprelda bosilib chiqdi, biroq bu payt yozuvchi u yerda yo'q edi: Sent-Ekzyuperi 1943-yil martida jangovar safga qaytib, Fransiyaning Shimoliy Afrikadagi mustamlaka o'lkalarida fashistlarga qarshi kurashardi. 1944-yil 31-iyul kuni

u so'nggi parvozga chiqadi — Antuan de Sent-Ekzyuperi-ning samolyotini fashist qiruvchisi urib tushiradi: bu orada Fransiya ozodlikka erishishiga atigi uch hafta qolgan edi.

«Kichkina shahzoda» ertagi Antuan de Sent-Ekzyuperi-ning eng qisqa asarlaridan biri bo'lsa ham, unda adibning inson hayotining ma'nosi va mazmuni haqidagi dardlari va falsafiy mushohadalari, insonlar o'rtasidagi do'stlik, birodarlik, hamdardlik va o'zaro hurmat munosabatlari, Yovuzlik va Yomonlikka qarshi kurash g'oyalari aks ettirilgandir.

Biroq «Kichkina shahzoda» asarida insonlarning o'z vataniga, tug'ilib o'sgan maskaniga bo'lgan muhabbati va sog'inch hissi asosiy o'rinni egallagan: adib yiroqda turib fashistlar tomonidan bosib olingan vatani haqida va u yerda qolgan do'sti haqida o'ylaydi. Samolyotining motorida ro'y bergan kamchilik tufayli sahroga qo'nishga majbur bo'lgan uchuvchi bizga koinotning mitti bir sayyorasidan kelgan Kichkina shahzodani uchratgani haqida va u boshidan kechirgan sarguzashtlar haqida hikoya qiladi.

O'zidan atigi biroz katta bo'lgan sayyorada yolg'iz yashovchi Kichkina shahzoda do'st axtarib koinot bo'ylab safarga chiqadi. Uning sayyorasiga yaqin sayyoralar ham mitti-mitti bo'lib, ularda ham atigi bittadan odam istiqomat qiladi: ularning biri o'zini bo'm-bo'sh sayyoraning qiroli deb his qilsa, ikkinchisi — manman, uchinchisi ichkilikboz bo'lsa, to'rtinchisi chalasavod olim va h.k. Ularning xatti-harakatlari, gap-so'zlari va o'ziga bo'lgan munosabatlari Kichkina shahzodaga g'alati tuyuladi. Ha, chindan ham kattalar g'alati odamlar edilar. Ularning har biri bir dunyo, hammasining o'z sayyorasi, o'z tashvishi va o'z dardlari bor. Birovning birov bilan ishl yo'q, hamma o'zi bilan o'zi ovora.

Va nihoyat Kichkina shahzoda Yer sayyorasiga tashrif buyuradi va faqat shu yerdagina o'ziga chinakam do'stlar

orttiradi (Tulki, uchuvchi). Shu do'stlari orqali u insonning o'ziga yaqin kishilari, o'zi yaxshi ko'rgan jonivorlari va hatto gullari oldidagi mas'uliyatini anglab yetadi, dunyoni faqat ko'z bilan ko'rib bilib bo'lmashligiga, uni qalban, yurakdan chuqur his qilish zarurligiga ishonch hosil qiladi.

Bu ertakni yaratganida Amerikada yashab turgan Sent-Ekzyuperi vatanini sog'inganidek, vatani oldidagi o'z mas'uliyati, burchini his qilganidek, Kichkina shahzoda ham o'zining mitti sayyorasini sog'inadi, u yerda qolgan yagona atirguli haqida qayg'uradi va o'z yurtiga — yulduziga qaytadi.

Ertak g'amgin ohanglarda yakunlanadi. Biroq ham-maga o'z vatani aziz. Kichkina shahzoda ham o'z vataniga qaytdi.

Endi, kichik do'stim, kitobni o'qib bo'lib aslo qayg'urmag. Boshingizni ko'tarib osmonga boqing. Oqshomlari siz u yerda minglab yulduzlarni ko'rasiz. Ulardan eng mittisi bu — siz do'stlashib ulgurgan Kichkina shahzodaning yulduzi. U ham sizga boqib turibdi. U endi yolg'iz emas, zero uning Yer deb atalmish ona sayyoramizda, jumladan O'zbekistonda ham millionlab do'stlari bor. U sizlarni bir-biringiz bilan do'stlashishga, ona zaminimiz, ona vatanimizni sevib ardoqlashga, ota-onalaringiz, qarindosh-urug'laringiz, do'stlaringiz hamda atrolimizdagi jonli va jonsiz tabiat oldida mas'uliyatli bo'lishga da'vat etmoqda. Har kim ana shu mas'uliyatni his qilib yashasa, ona zaminimiz yanada gullab-yashnaydi, Yovuzlik va Yomonlikdan asar qolmaydi. Ana shunda Kichkina shahzoda yana sayyoramizga tashrif buyursa ajab emas.

Bahodir Ermatov,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent.